

לטקיה – מושבה נשכחת מתקופת העלייה הראשונה

ירון הראל

מבוא

בשנים האחרונות אנו עדים לגל של מחקרים המעשירים את ידיעותינו בתחומים רבים הקשורים לתולדות העלייה הראשונה ולימי ראשית המושבות.¹ אולם רובם מתעלמים ממושבה אחת אשר קמה בתקופה שבה נוסדו ראשון-לציון, ראש-פינה וזכרון-יעקב. על המושבה היהודית בלטקיה שבצפון-מערב סוריה ניתן כמעט לשאול מאן דכר שמיא, ואם כבר הוזכרה הרי שלגנאי הוזכרה, בשל היותה ממומנת על-ידי חברה נוצרית ששמה לה למטרה לסייע בהשבת העם היהודי הנדרף לנחלת אבותיו, אך היתה חשודה בנטיות מיסיונריות. גם במעט שפורסם על מושבה זו רבים אי-הדיוקים, ועקב כך נמצאת התמונה לוקה בחסר.²

לכאורה פרשת ייסודה של המושבה בלטקיה מכילה כמעט את כל הגורמים המוכרים מפרשיות ייסודן של המושבות האחרות. פליטים ומהגרים יהודים ממזרח-אירופה המונעים על-ידי רדיפות אך גם על-ידי התעוררות הרעיון הלאומי של שיבה לארץ-ישראל, באים לארץ ומבקשים להקים

* מאמר זה מוקדש לארגון הנוצרי הכלל עולמי אבן העזר, שמרכזו בעיר בורנמות' באנגליה. הארגון פועל להעלאתם של יהודי חבר העמים לארץ-ישראל בקו אניות מאודסה לחיפה מתוך אמונה כי הנוצרים חייבים להציל יהודים ולסייע בחזרתם ההיסטורית לנחלת אבותם.

1 שלמי תודה לפרופ' מרדכי אליאב על שהואיל לקרוא את כתב-היד ולהעיר את הערותיו.

2 ביבליוגרפיות בסיסיות על תקופת העלייה הראשונה ראה למשל: ג' בסין, היישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת העלייה הראשונה, ביבליוגרפיה מוערת, תל-אביב תשל"ה; מ' אליאב (עורך), ספר העליה הראשונה, ב, ירושלים תשמ"ב, עמ' 429-445. עוד ראה: י' בן ארצי, המושבה העברית בנוף ארץ ישראל 1882-1914, ירושלים תשמ"ח, עמ' 301-304; ר' אהרנסון, הבארון והמושבות, ירושלים 1990, עמ' 301-310, וראה להלן.

2 המושבה בלטקיה מזוכרת אצל ש' יבנאלי, ספר הציונות: תקופת חיבת ציון, א, תל-אביב תשכ"א, עמ' 77. וכן אצל א' אורן, חיבת ציון בבריטניה 1878-1898, תל-אביב תשל"ד, עמ' 21. יותר בהרחבה מזכיר התיישבות זו י' קלויזנר, בהתעורר עם, ירושלים תשכ"ב, עמ' 288-292. כאן המקום להעיר כי בתפיסתם של בני התקופה היו ארץ-ישראל, עבר-הירדן וסוריה יחידה גאוגרפית אחת. העובדה שחלקה הצפוני של ארץ-ישראל היה על-פי החלוקה האדמיניסטרטיבית העות'מאנית חלק מווילאית דמשק רק חיזקה תחושה זו. עקב כך רבות מן התכניות ומן הכרוזים העוסקים בהתיישבות היהודית המחודשת בארץ-ישראל מדברים גם על סוריה. לאחר שנודע באפריל 1882 דבר החלטתה של הממשלה העות'מאנית לאסור על התיישבותם של יהודי רוסיה, רומניה ובלגריה בארץ-ישראל, הופנו העיניים לכיוון סוריה, הסמוכה לארץ-ישראל, ואשר בה לא נאסרה התיישבותם של היהודים. כך למשל על-פי תקנונים שניסחה הלשכה המרכזית של חברת ביל"ו היתה החברה אמורה לממן ולנהל התיישבות בארץ-ישראל ובסוריה. ראה: ש' לסקוב, כתבים לתולדות חיבת-ציון וישוב ארץ-ישראל, א, תל-אביב תשמ"ב, עמ' 33. וראה שם, תעודה 109, עמ' 355; תעודה 133, עמ' 435; תעודה 151, עמ' 465-467. המתיישבים עצמם ביקשו למצוא שורשים ללטקיה בתנ"ך וניסו לאשש את היותה חלק בלתי נפרד מארץ-ישראל, ראה: המגיד, 24 בינואר 1883, עמ' 28. וראה דבריו של ראש קבוצת המתיישבים יחיאל מיכל פרידלנד הסבור כי מקום ההתיישבות סמוך לצפת: המגיד, 7 במארס 1883, עמ' 78.

בה התיישבות חקלאית שתחזק את הקשר בין העם הגולה לארצו. עם זאת עובדה היא שההתיישבות בלטקיה לא החזיקה מעמד יותר משנה ובסופו של דבר ננטשה. תעודות חדשות שנמצאו בארכיוני משרדי החוץ הבריטי והצרפתי מאירות נקודות חדשות בהתפתחותה של התיישבות זו. אמנם גם לאחר חשיפתן של תעודות אלו עדיין לא ידועים כל הפרטים על קורותיה, ובעיקר על חיי היום-יום של המתיישבים ועל התארגנותם ופעילותם במקום, אולם יש בהן כדי להבהיר חלקים נכבדים של המאורעות. להלן תוצג פרשה ייחודית זו בתולדות העלייה הראשונה תוך עמידה על הדמיון והשוני שבין מושבת לטקיה למושבות האחרות ונסיון להבין את הסיבות שהביאו בסופו של דבר לכשלון התיישבות זו.

החזון האנגלי והסופות בנגב³

חלקים נכבדים בקרב הציבור האנגלי במאה הי"ט היו חדורים בתחושה כי לאנגליה נועד תפקיד – ספק דתי ספק פוליטי – בהשבתם של היהודים לארצם.³ המשיח, כך האמינו, ישוב ויתגלה אך ורק לאחר שיבת היהודים לארצם והתנצרותם. בקרב קבוצות מילניסטיים בתנועה האוונגלית באנגליה הלכה והתגבשה במהלך המאה הי"ט התפיסה כי ממששת ובאה העת שבה יחזור עם ישראל לארצו.⁴ קבוצות אלו ותומכיהן ביקשו לפעול בדרכים שונות על מנת לזרז את אחרית הימים. שתי דרכים התייחסו לעם ישראל ולארצו. האחת היתה הקמתן של חברות מיסיונריות רבות ושליחתן למקומות שונים בעולם כדי להביא ליושביהם את בשורת הנצרות; תשומת לב יתרה ניתנה בעניין זה ליהודים, והחל בשנות העשרים של המאה הי"ט דווקא ליהודים בארץ-ישראל.⁵ הדרך האחרת היתה תכנון של פעולות מעשיות על מנת להביא לחזרתם של היהודים לארץ אבותיהם ולהתיישבותם בה. ממשלת אנגליה נקראה על-ידי המילניסטים להכיר בתפקידה ההיסטורי ובחובתה לסייע לעם היהודי מוסרית ופיננסית להגשים מטרה זו. במרוצת השנים הועלו לא אחת תכניות, לעתים דמיוניות אך לא פעם גם ריאליסטיות, לשם תחילת הגשמתו וביצועו המעשי של רעיון שיבת ציון המודרנית.⁶

3 על ראשית חזרת משמעותה המיוחדת של ארץ הקודש לתודעה האנגלית והתפתחותה ראה: A.M. Hyamson, *British Projects for the Restoration of the Jews*, London 1917, p. 1; וכן עיין: ב' טוכמן, 'התנ"ך והחרב, תל-אביב תשמ"ז.

4 על התנועות המילניסטיות ועל התפתחות תפיסת גאולתו של עם ישראל בארץ-ישראל במשנתן נכתבו מחקרים רבים. עיין למשל: מ' קדם, 'תפיסות הגאולה של עם ישראל וארץ ישראל באסכטולוגיה הפרוטסטנטית האנגלית באמצע המאה הי"ט', קתדרה, 19 (ניסן תשמ"א), עמ' 55-71; מ' ורטה, 'רעיון שיבת ציון במחשבה הפרוטסטנטית באנגליה בשנים 1790-1840', ציון, לג (תשכ"ח), עמ' 145-179; ש' כוכב, 'שיבתם של היהודים לארץ ישראל והתנועה האוונגלית באנגליה', קתדרה, 82 (טבת תשנ"ב), עמ' 18-36. על המילניזם האמריקאי ברעיון ובמעשה עיין: ר' קרק, 'מילינאריזם והתיישבות חקלאית בארץ ישראל במאה ה-19', אופקים בגיאוגרפיה, 12-11 (1984), עמ' 128-144; וכן: N. Bentwich & J.M. Shaftesley, 'Forerunners of Zionism in the Victorian Era', J.M. Shaftesley (ed.), *Remember the Days: Essays on Anglo-Jewish History*, London 1966, pp. 207-239

5 W.T. Gidney, *The History of the London Society for Promoting Christianity amongst the Jews (from 1803 to 1908)*, London 1908

6 עיין למשל: י' פרידמן, 'תוכניות בריטיות ליישוב יהודים בארץ-ישראל בשנות הארבעים של המאה הי"ט (1840-1850)', קתדרה, 56 (תמוז תש"ן), עמ' 42-69; מ' קדם, 'פעילותו של ג'ורג' גאולר למען הקמת מושבות יהודיות בארץ-ישראל', שם, 33 (תשרי תשמ"ה), עמ' 93-106; י' ברטל, 'התכנית להתיישבות יהודית של ג'ורג'

בעקבות המילנריוז התפתחה ספרות תאולוגית רחבה שלמחבריה נודעה השפעה לא מעטה על תפיסת עולמם של אישי ציבור ונושאי משרות בכירות בממשלה הבריטית.⁷ סופרים ומשוררים בולטים, שהתייחסו בכתביהם ליהודים וליהדות ויצרו מעין סטריאוטיפ יהודי איידאלי, נתנו אף הם דחיפה לרעיון שיבת היהודים לארצם.⁸ אישי דת וספרות אלו לא הסתפקו בהטפה לחשיבותה הדתית של שיבת היהודים לארצם, אלא אף הדגישו את התועלת הפוליטית העשויה לצמוח לאנגליה מתמיכתה בחידוש היישוב היהודי בארץ אבותינו. החזון והרומנטיקה שימשו בערבוביה עם טיעונים הנוגעים למצב המדיני המסובך שקיבל את הכינוי 'השאלה המזרחית'. חולשתה ותהליך התפוררותה של האימפריה העות'מאנית הניעו את ממשלת אנגליה לחפש דרך לבצר את מעמדה ואת השפעתה באגן המזרחי של הים התיכון. השיקולים המדיניים נכרכו במאווים הדתיים בתפיסה כי פרישת חסותה של אנגליה על היהודים המתיישבים בארץ-ישראל תהווה מעין משקל נגד לחסות שפרשו הרוסים על הנוצרים היוונים-האורתודוקסים ברחבי האימפריה העות'מאנית ולחסות שפרשה צרפת על הציבור הקתולי באימפריה.⁹

על כל פנים, החזון האנגלי והמדיניות האנגלית המעשית לא הביאו עד לראשית שנות השמונים של המאה ה"ט לשום תוצאה ממשית. הנוצרים באנגליה לא חוללו, ארגנו או מימנו עד לשנת 1882 שום התיישבות של יהודים בארץ-ישראל, והתכניות וההצעות נותרו רובן ככולן על הנייר. הזדמנות למעשה שכזה באה לידיהם עם תחילת כריחתם של פליטים יהודים מרוסיה בשל פוגרומים שנערכו בהם – פרשה הידועה בתולדות ישראל כ'סופות בנגב'.¹⁰

למאורעות אלו היו שתי תוצאות מרכזיות. האחת היתה מפנה חד בתפיסת עולמם של המשכילים ושל בני הדור הצעיר בחברה היהודית ברוסיה. הייאוש מאפשרות השתלבותם של היהודים בחברה הרוסית הביא ליצירתו של רדיקליזם יהודי-לאומי.¹¹ התוצאה האחרת היתה נחלתו של ציבור רחב הרבה יותר, שבחר בדרך מעשית של הגירה מבוהלת מרוסיה למחוזות שבהם יוכל למצוא מנוח לכף רגלו.¹² שתי התופעות הללו חיזקו את הרעיון של חידוש היישוב

גאולר בשנות הארבעים של המאה ה"ט: ההיבט הגיאוגרפי-הקרקעי, ר' קרק (עורכת), גאולת הקרקע בארץ ישראל: רעיון ומעשה, ירושלים 1990, עמ' 51-63; ג' ירדני, 'ג'ון גאולר ותכניתו משנת 1874 ליישוב ארץ ישראל, הציננות, א (תש"ל), עמ' 84-120; וכן: E. L. Oliphant, *The Land of Gilead*, London 1880; Casalet, *England's Policy in the East*, London 1879; חיימסון (לעיל, הערה 3).

7 על כמה מבעלי ההשפעה שבקרב האוונגליסטים הבריטים כגון ג'ורג' סטנלי פיבר (Faber), אדוורד ביקרסטת (Bickersteth) והלורד שפטסברי (Shaftesbury) והשפעתם עיין: כוכב (לעיל, הערה 4), עמ' 21-36; טוכמן (לעיל, הערה 3), עמ' 153-185.

8 הדוגמה הבולטת ביותר היא ספרה של ג'ורג' אליוט 'דניאל דירונדה'. חשיבותו של ספר זה, שבו ביטאה הסופרת את חזונה על שיבת ציון, לא ברמתו הספרותית, אלא בעיקר בהשפעתו העצומה ובתרומתו להפצת רעיון שיבת ציון בחברה האנגלית. ראה למשל: אורן (לעיל, הערה 2), עמ' 28.

9 עיין: ש' שמיר, תולדות הערבים במזרח התיכון בעת החדשה, תל-אביב 1987, עמ' 4-3, 201, 258-266; ועיין עוד להלן.

10 על 'הסופות בנגב' עיין: לסקוב (לעיל, הערה 2), עמ' 19-21; ב' דינבורג, חבת ציון, א, תל-אביב תרצ"ב, עמ' 33-38; ד' לבונטין, לארץ אבותינו, א, תל-אביב תרפ"ד, עמ' 3-5.

11 במקביל לכך צמח גם זרם של רדיקליזם חברתי בעל גוון אוניוורסלי, אולם זרם זה אינו שייך לדיוננו. עיין בהרחבה: ש' אטינגר ו' ברטל, 'שורשי היישוב החדש בארץ ישראל', אליאב (לעיל, הערה 1), א, עמ' 12-17. כן עיין: יבנאלי (שם), עמ' 14-15.

12 עיין: דינבורג (לעיל, הערה 10), עמ' 39-44; א' גרטנר, ההגירה ההמונית של יהודי אירופה 1881-1914, א' שנאן (עורך), הגירה והתיישבות בישראל ובעמים, ירושלים תשמ"ב, עמ' 343-383.

TRANQUILLIZATION OF SYRIA AND THE EAST.

OBSERVATIONS
AND
PRACTICAL SUGGESTIONS,
IN FURTHERANCE OF
THE ESTABLISHMENT
OF
JEWISH COLONIES
IN
PALESTINE,

THE MOST SOBER AND SENSIBLE REMEDY FOR THE
MISERIES OF ASIATIC TURKEY.

BY
LIEUT.-COLONEL GEORGE GAWLER, K.H. M.R.G.S.
LATE GOVERNOR AND RESIDENT COMMISSIONER OF SOUTH AUSTRALIA.

The "population" of "Syria," is "reduced to a tithe of what the soil could abundantly maintain."—*Mr. Const Moore. Parl. Report on Syria, 1840, p. 111.*
"Cultivation is nearly at a stand; and what with the oppression of their rulers, the insecurity of property, and the incursions of the Bedouins, all the beauty of this heavenly climate, and the fruitfulness of the earth, runs to waste in rank luxuriance."—*Cruise to Egypt, Palestine, and Greece, by Hon. W. E. Fitzmaurice, 2nd Life Guards, page 54.*
"Crain not in people by sending too fast company after company; but rather hearken how they waste, and send supplies proportionably; but so as the number may live well in the plantation, and not by surcharge be in penury."—*Lord Bacon, on "Plantations."*

LONDON :

T. & W. BOONE, NEW BOND STREET.

1845.

OUTRAGES UPON THE JEWS IN RUSSIA.

REPORT
OF THE
PUBLIC MEETING AT THE MANSION HOUSE,

ON WEDNESDAY, FEBRUARY 1st, 1882.

WITH AN APPENDIX,

CONTAINING LISTS OF TOWNS WHERE SIMILAR MEETINGS WERE HELD,
TOGETHER WITH A LETTER ADDRESSED TO THE CHIEF RABBI,
BY THE GRADUATES OF OXFORD UNIVERSITY.

Published by Direction of the COUNCIL OF THE ANGLO-JEWISH
ASSOCIATION.

OFFICES OF THE ANGLO-JEWISH ASSOCIATION:
166, PORTSDOWN ROAD, LONDON, W.

- 1 -

שער החוברת של
Mansion House Fund
לונדון 1882

שער ספרו של ג'ורג'
גאולר 'השקטת סוריה
והמזרח' (1845) ראה
הערה (16)

היהודי בארץ-ישראל תוך הפניית הפליטים להתיישבות במולדתם. ברוסיה וברומניה נוסדו חברות רבות, נוספות על אלו שכבר היו קיימות, שתכליתן היתה ביצוע פעולות מעשיות לשם יישובה של ארץ-ישראל.¹³ אמנם מגמת פניהם של רוב המהגרים היתה אל מעבר לאוקיינוס, לארצות-הברית, אולם בדרכם לשם התפזרו לא מעטים בארצות שונות במערב-אירופה ובכך הביאו את בעיית הפליטים היהודים לפתח ביתם של יהודי המערב באנגליה, בצרפת ובגרמניה. ארגוני העזרה שיסדו קהילות המערב לא יכלו לעמוד בעומס נחשולי הפליטים שהציפו את אירופה ולפתור את בעיית מיעוט האמצעים והמחסור במקומות לקליטתם של הפליטים. עקב כך פתחו הארגונים היהודיים במערב-אירופה בתהליך של החזרת הפליטים לרוסיה.¹⁴ אולם ארגונים אלו נוכחו לדעת

13 עיין: דינבורג (לעיל, הערה 10), עמ' 45 ואילך; לבונטין (שם), עמ' 10-6; יבנאלי (לעיל, הערה 2), עמ' 14 ואילך; לסקוב (שם), עמ' 25-27; ש' בריימן, 'המיפנה במחשבה הציבורית היהודית בראשית שנות השמונים', שיבת ציון, כ-ג (תשי"א-תשי"ב), עמ' 83-227.

14 עיין בהרחבה: S.A. Hochberg, 'The Repatriation of Eastern European Jews from Great Britain: 1881-1914', *Jewish Social Studies*, 50, 1-2 (1988-1992), pp. 26-49 ולהגירת שנת 1891 עיין: מ' צימרמן, 'יהודי גרמניה והמהגרים היהודים מרוסיה', ב' פינקוס וא' טרואן (עורכים), סולידריות יהודית לאומית בעת החדשה, באר-שבוע 1988, עמ' 116-124; גרטנר (לעיל, הערה 12), עמ' 353-357, 367-369; אורן (לעיל, הערה 2), עמ' 13-16.

כי לא עמדו על עומק מצוקתם של יהודי רוסיה ועל השינויים המהפכניים שחלו במחשבתם בחיפושיהם אחר מקום התיישבות חדש. מצב זה עורר את הצורך בבדיקה מחודשת לגבי התפקיד שיכולה למלא ארץ-ישראל בקליטתם של המהגרים.

חוגים נוצריים-דתיים כאנגליה העריכו כי הנה באה השעה שבה יוכל חזון שיבת ציון בחסותה של ארצם להתגשם. תחושה זו היא שהזרימה חיים חדשים לחוגים אלו. אמנם היו גם קבוצות וארגונים שביקשו לסייע לפליטים על רקע הומניטרי טהור. כך למשל השתתפו אישים יהודים ונוצרים באספה שכינס ב-1 בפברואר 1882 ראש עיריית לונדון, ובמהלכה הוחלט על ייסודה של קרן לסייע לפליטים היהודים המגיעים מרוסיה ומבקשים להגר לאמריקה.¹⁵ בין הנוצרים שנעזרו לפעולה בולטת הקרן ליישוב ארץ-ישראל וסוריה, שחבריה חשו כי באה העת להוציא את חזונם אודות חזרת היהודים לארץ אבותיהם מן הכוח אל הפועל.

הקרן ליישוב ארץ-ישראל וסוריה

בחדש יוני 1874 פרש הקולונל ג'ון קוקס גאולר (Gawler)¹⁶ בפני משה מונטיפיורי את הצעותיו לתיקון מעמדו הכלכלי של היישוב היהודי בארץ-ישראל. עיקרי תכניתו היו ייסודן של חוות חקלאיות בארץ על-ידי חוואים נוצרים-אירופים והעסקתם של פועלים יהודים בחוות הללו.¹⁷ בשנת 1875 יסד את האגודה חברת ארץ-ישראל (The Palestine Society) ובינואר 1876 שונה שמה לחברה להתיישבות בסוריה ובארץ-ישראל (The Syrian and Palestine Colonization Society); מטרתה המוצהרת והמיידית היתה ארגונה של קבוצה בת אלף איש שתעלה במהרה לארץ-ישראל על מנת לייסד שם את המושבה הראשונה.¹⁸ תכניתו של גאולר משנת 1874, כתכנית רבות אחרות שקדמו לה, לא הניבה פירות. מקול קורא שפרסמה האגודה בשנת 1877 עולה ללא צל של ספק כי כוונותיה של האגודה היו מיסיונריות, ומכיוון שכוונות אלו לא הוסתרו, נמנעו גופים יהודיים מלשתף עמה פעולה.¹⁹ לעובדה זו היתה, כפי שנראה להלן, השפעה על חוסר האמון שרחשו חלקים לא מעטים בציבור היהודי לכוונותיהם של ממשיכי דרכה של אגודה זו כבואם ליישב קבוצת פליטים יהודים מרוסיה בלטיקה שבסוריה.

דווקא בסמוך למועד מותו של מייסדה, ג'ון גאולר (31 ביולי 1882), שבה החברה שהקים לפעילות מלאה והפעם כונתה קרן ההתיישבות בסוריה (The Syrian Colonization Fund). בראש החברה עמד עתה הלורד שפטסברי (Shaftsbury) הישיש, שכל חייו חלם להגיע ליום שבו

15 קרן זו נודעה בשם 'קרן טירת ראש העירייה להצלת פליטים רוסים' (Mansion House Fund for the Relief of Russian Refugees), עיין: לסקוב (לעיל, הערה 2), עמ' 22; 'פרנקל, המשבר כגורם מרכזי בפוליטיקה היהודית', פינקוס וטוראן (לעיל, הערה 14), עמ' 34-36.

16 בנו של הקולונל ג'ורג' גאולר, ששנים קודם לכן כבר רקם בצוותא עם מונטיפיורי תכנית ליישובה של ארץ-ישראל. עיין לעיל, הערה 6.

17 על התכנית בפרוטרוט ראה: ג' ירדני-אגמון, 'ג'ון גאולר ותכניתו משנת 1874 ליישוב ארץ ישראל', הציונות, א (תש"ל), עמ' 85-88.

18 שם, עמ' 98-99.

19 שם, עמ' 99-103. מצע האגודה ראה: שם, עמ' 118-119. עוד נעיר כי בשנת 1883 היה בהרטוב נסיון מיסיונרי מובהק ליישב פליטים יהודים בארץ-ישראל במטרה להעבירם על דתם. על פרשה זו ראה: קליונר (לעיל, הערה 2), עמ' 316-321; אליאב (לעיל, הערה 1), עמ' 293-294; א' בכר, זכרונות הרטוב [חמ"ד] תש"ל, עמ' 5.

ראשי החברה
המיישבת: מימין
הרוזנת סטרנגפורד,
באמצע הרוזן
שפטסבורי, משמאל
הגברת פיין

יתגשם החזון ואנגליה הנוצרית תושיט יד מסייעת לעם היהודי הנרדף השב לארצו.²⁰ שתי הדמויות המרכזיות האחרות בחברה היו נשים. האחת היתה הרוזנת סטרנגפורד (Strangford), שכינה כסגניו של הלורד שפטסברי, ואילו מזכירת הארגון ולמעשה הכוח המניע והדוחף לפעילותו היתה אליזבת פיין (Finn), אלמנתו של ג'יימס פיין, ששימש בעבר כקונסול בירושלים.²¹ עוד בהיות בעלה בחיים סייעה אליזבת פיין בידו בהוצאתן לפועל של תכניות שונות למען היהודים ובכלל זה רכישת קרקעות בארץ-ישראל שנועדו לאפשר פיתוח משק חקלאי והעסקת יהודים בעבודה יצרנית.²² מעדותה ניתן ללמוד על השקפת עולמם של חברי הארגון באשר ליהודים: 'מטרת הוועדה היא לחלץ יהודים נרדפים ולהבטיח להם חרות אזרחית ודתית והיא נובעת מן הסימפתיה הנוצרית [כלפי היהודים], בניגוד ליחס המוטעה [כלפיהם] והגורם להם סבל מצד נוצרים נבערים שאינם יודעים את ההיסטוריה של האומה היהודית או שהמשיח שלנו היה מצאצאי אברהם ורוד וכי למענו אנו אוהבים את עמו'.²³ חברה זו ביקשה לרכז את פעילותם של כל הגופים המעוניינים לעסוק ביישוב הפליטים היהודים בארץ הקודש, וקיוותה כי על-ידי איחוד כוחות זה יקודמו הרעיון והמעשה. עובדת היותם של ראשי החברה משכבת האצולה החברתית הלונדונית סייעה להתגייסותם של מספר בנקים, ובכללם הבנק הממלכתי הבריטי, לצורך איסוף הממון שנדרש להגשמת המטרה.²⁴

20 על פעילותו של הלורד שפטסברי למען מטרה זו עיין: כוכב (לעיל, הערה 4), עמ' 30-32. על חייו באופן כללי

עיין: G. Battiscomb, *Shaftesbury: A Biography of the Seventh Earl 1801-1885*, London 1975

21 המחקר האחרון אודות קונסול זה הוא מאמרו של מ' אליאב, 'עלייתו ונפילתו של הקונסול הבריטי ג'יימס פיין',

קתדרה, 65 (תשרי תשנ"ג), עמ' 31-81. E. Finn, *The Duty of Christians towards the Children Israel*.

London 1907

22 שם, עמ' 55-60.

23 *Jewish Chronicle*, 28 February 1884, p. 5 [להלן: JC].

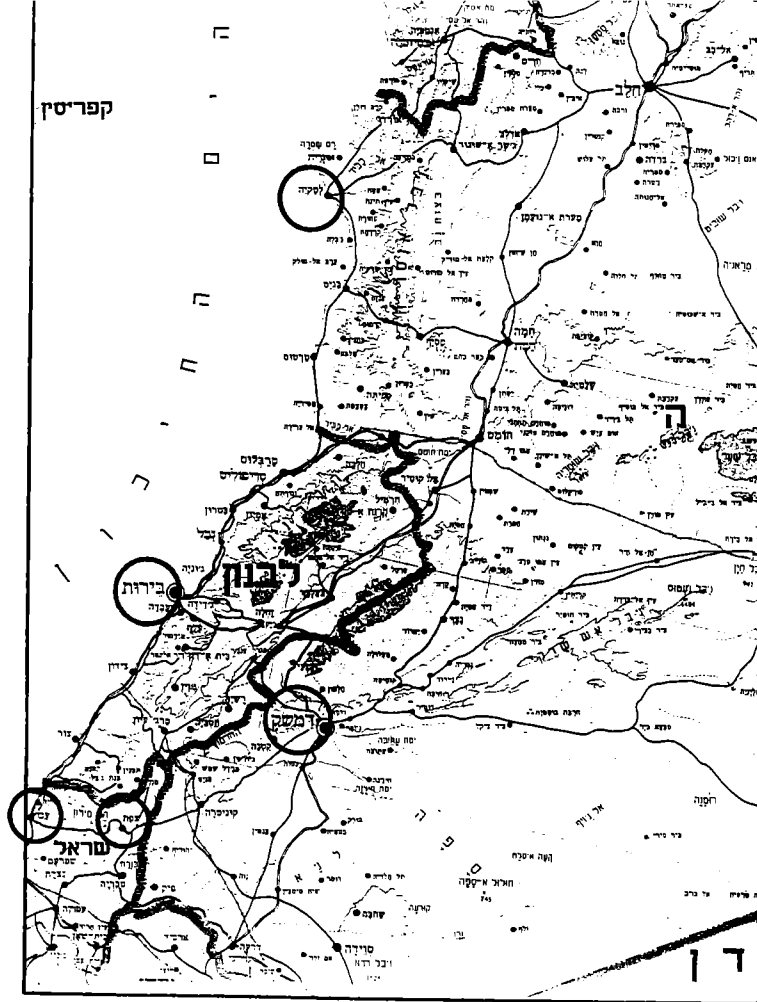
24 המגיד, 9 באוגוסט 1882, עמ' 254.

ההתארגנות וההכנות באנגליה

החברה ניסתה לבסס את פעולתה בראשונה על מתן הלוואות ליהודים אשר יביעו את רצונם להתיישב בסוריה. כספי הסיוע נועדו לרכישת אדמה ולעיבודה בלבד. בשל ההכרה כי בעיית המימון היא הבעיה המרכזית, הוחלט על מתן עדיפות למתיישבים בעלי הון התחלתי, אשר יזדקקו לתמיכה קטנה יותר. עם זאת נקבע כי יש להעמיד בפניהם תנאי כי יתחייבו להעסיק תוך זמן קצר יהודים אחרים כפועלים בשכר בחוותיהם. החברה בחרה מלכתחילה שלא לתמוך ביהודים חסרי אמצעים לחלוטין בשל החשש הסביר כי לא יוכלו לעמוד בהחזר ההלוואה. במקביל, כבר בימיו האחרונים של גאולר, החלה החברה בנסיונות לרכוש בכספה אדמות בסוריה וליישב בהן יהודים. לשם רכישת האדמות מונו סוכנים מקומיים של החברה, והם פעלו בתמיכה ובסיוע מלא של ויטלי (Vitali), סגן הקונסול הבריטי בלטיקיה.²⁵ כבר בשלב הראשון היתה החברה מודעת לאפשרות כי עובדת היות ראשיה בחלקם פעילים מיסיונרים מוצהרים בעבר ובהווה תקשה עליה לקנות את אמונם של חלקים נכבדים בציבור היהודי. אי לכך הודיעה החברה מפורשות כי אחת המטרות של רכישת האדמות היא לאפשר ליהודים הנרדפים לחיות ולקיים באופן חפשי את מצוות דתם.²⁶ מאז התארגנותה השקיעה החברה מאמצים כדי לרכוש אדמות באזור לטיקיה השוכן לחופי הים התיכון, כ-320 ק"מ צפונית-מערבית לרמשק. נראה כי מספר גורמים הביאו לריכוז מאמץ ברכישת האדמות דווקא באזור זה. אופיו של האזור היה חקלאי מובהק והגידול העיקרי בו היה הטבק. הקרקעות הוחזקו ברובן על-ידי מספר בעלי קרקעות אמידים, מוסלמים סונים, שהחכירו את אדמותיהם לאריסים עלווים בני המקום.²⁷ ריחוקו של המקום מהאזור שנאסר על-ידי העות'מאנים להתיישבות יהודית, מחירן הזול יחסית של הקרקעות, טיבן ופוריותן של האדמות והעובדה שהאוכלוסייה המקומית עלווית ולא ערבית-מוסלמית מובהקת היו כפי הנראה בין הסיבות לבחירת לטיקיה כאתר הראוי להקמתה של הקולוניה היהודית החדשה.

בקרב הציבור היהודי ניטש ויכוח בשאלה מה צריכה להיות מגמת פניהם של הפליטים, אם לאמריקה או לארץ-ישראל.²⁸ הקרן שיסד ראש עיריית לונדון כדי לסייע לפליטים מרוסיה נקטה עמדה בוויכוח וסייעה למהגרים לאמריקה בלבד. נוצר מצב שבו משפחות ויחידים שביקשו לעלות לארץ-ישראל מצאו בקרן ההתיישבות בסוריה כתובת העונה על צורכיהם ומאווייהם. ואכן הקבוצה הראשונה שהתארגנה ליציאה להתיישבות בלטיקיה מנתה ארבעים וחמש משפחות, שנבחרו מתוך מאה משפחות פליטים מרוסיה שסירבו להגר לאמריקה וביקשו להתיישב בארץ-ישראל.²⁹ נראה אם כן כי מדובר היה באנשים בעלי אידאולוגיה וחזון של שיבה לארץ-ישראל ועיבוד אדמתה ולא באנשים שהובלו לארץ מחוסר ברירה. הקבוצה לא התגבשה בארץ מוצאה אלא הורכבה כלונדון על-ידי אנשי חברת ההתיישבות הנוצרית, ולחוסר הגיבוש וההיכרות המוקדמת היתה בסופו של דבר השפעה לא מעטה על כשלונה של ההתיישבות.

25 פולדן אל ויטלי, לונדון, 30 ביוני 1882, PRO, FO 195/1410; ויטלי אל ולדן, לטיקיה, 31 ביולי 1892, שם.
 26 המגיד (לעיל, הערה 24).
 27 עיין בהרחבה: א' פורת, סוריה, תל-אביב תשכ"ב, עמ' 32-34; המגיד, 20 בספטמבר 1882, עמ' 300. על התרשמותם של המתיישבים מטוב המקום בחקלאות וכמסחר עיין: שם, 1 בנובמבר 1882, עמ' 342.
 28 עיין למשל: דינבורג (לעיל, הערה 10), עמ' 46-48; המגיד, 30 באוגוסט 1882, עמ' 279.
 29 קלוזנר (לעיל, הערה 2), עמ' 288-289. על התלהבותם וחזונם אודות עבודתם החקלאית בסוריה ראה: המגיד, 20 בספטמבר 1882 (לעיל, הערה 27).

השיקול העיקרי בבחירתן של המשפחות היה מידת תרומתן המשוערת להתפתחותה של המושבה. בודדים מבין הנבחרים היו בעלי מקצועות חקלאיים מובהקים, אך ללא מעט מהם היה נסיון כלשהו בחקלאות. מלבד אלה נבחרו בעלי מלאכה כגון פועלי בניין ונגרים היכולים לסייע להקמתה ולהתבססותה של ההתיישבות.³⁰

עוד טרם יציאתם לדרך הובטח לבני הקבוצה כי קרן ההתיישבות תממן עבורם הקמתם של בית-כנסת, בית-מטבחים ומקווה טהרה, וזאת כדי להסיר כל חשש למיסיונריות. בקשתם כי יירכש עבורם ככספי החברה גם ספר תורה נענתה בחיוב, וספר התורה נמסר להם בפגישה חגיגית שנערכה בביתה של הגברת פין שבלונדון. בפגישה זו אף קרא מנהיגה הרוחני של הקבוצה, הרב נתן פרידלנד, קטע מספר התורה, והודה לחברה הנוצרית בשם הקבוצה.³¹ פעולות אלו לא הועילו, והחברה הוסיפה להיות חשודה כמיסיונריות. נראה כי גם אם היו

30 המגיד (לעיל, הערה 28); וראה עוד הערת משה קליין, שם, 20 בספטמבר 1882 (לעיל, הערה 27).
 31 *JC*, 25 August 1882, p. 19; המגיד (לעיל, הערה 28); שם, 13 בספטמבר 1882, עמ' 292. הרב נתן פרידלנד היה מראשוני חובבי-יצוין בליטא. תפיסתו הבסיסית הייתה כי גאולת ישראל תבוא באמצעות פעולת סיוע בין-לאומית של העמים השונים ממניעים דתיים. עיין: קלוזנר (לעיל, הערה 2), עמ' 35-37, 40-41. ביקורת על פעולתו זו של הרב פרידלנד ראה: יבנאלי (לעיל, הערה 2), עמ' 77. תולדותיו וכתביו של הרב פרידלנד ראה: כחבי הרב נתן פרידלנד, מהדורת 'י' קלוזנר, ירושלים תשמ"ג.

כוונות אנשי החברה הומניות טהורות, הורתן היתה ברגשות מיסיונריים. יתרה מזאת, גם אם התכוונו ראשי החברה באמת ובתמים לנטרל את הממד המיסיונרי מפעולתם, הרי שחברים מן השורה השנייה והשלישית בחברה לא יכלו לעשות הפרדה מוחלטת בין רגשותיהם ואמונתם הדתית לבין פעולת הסיוע להתיישבות הפליטים היהודים בלטקיה. הדברים הגיעו עד כדי משבר כבר בפגישה הראשונה שנערכה בין הקבוצה היהודית לבין ראשי החברה זמן מה לפני יציאתה של הקבוצה לדרך. בפגישה זו, שנערכה בבית־ספר יהודי, כבש הלורד שפטסברי את לבבות חברי הקבוצה בדבריו הנרגשים – והמתובלים בציטטות רבות מן התנ"ך – על גאולת ישראל ועל רצון החברה לסייע לפליטי הפרעות וליישובם בנחלת אבותיהם. המשבר החל כאשר ניסה הנואם הבא אחריו להסביר את מניעיה של החברה הנוצרית בעזרתה ליהודים ואגב כך העלה את המחלוקת שבין היהדות לנצרות בשאלת ביאתו של המשיח. בשלב זה עדיין לא הגיבו חברי הקבוצה; הרב פרידלנד נשא דרשה, ואחריה בירך הבכיר שבמורי בית־הספר את חברי הקבוצה בברכת כוהנים. לפני התפזרות הקהל ביקש הלורד שפטסברי להעניק באמצעות הרב פרידלנד לכל אחד מחברי הקבוצה ספר תהילים כמזכרת אישית ממנו. לתדהמת הלורד והציבור כולו החזיר הרב הישיש לידי הלורד את עותק הספר מיד לאחר קבלתו. הגברת פין נזעקה להביט בספר ונדהמה לראות כי אין זה עותק מספר תהילים רגיל אלא עותק מן הברית החדשה. הלורד שפטסברי, שלא היה בסוד החלפת הספר שביצעו כפי הנראה פקידים בחברה, נדהם והביע את זעמו. הוא אף ביקש בפומבי את סליחת חברי הקבוצה והסתלק מן המקום.³² שני האירועים הללו החרידו את חברי הקבוצה, והם החליטו כי מן הראוי לדחות את סיועה של הקבוצה המיסיונרית וכי עליהם להודיע על כך ללורד שפטסברי ולבקשו לנקוט צעדים מידיים להשיבם לרוסיה. ראשי הקבוצה הגיעו למחרת בבוקר בלוויית אישים יהודים מקומיים לביורו הדברים בכיתה של הגברת פין. זו דתונה בתוקף את ההאשמה כי מניעי החברה הם מיסיונריים, וכראיה הביאה את הודעתה הפומבית של החברה לציבור הבריטי, בחתימת הלורד שפטסברי וסגניתו הרוזנת סטרנגפורד, כי היהודים יקיימו בהתיישבות החדשה את מצוות דתם. בתום ויכוח שנמשך כארבע שעות דרשו ראשי הקבוצה מן הגברת פין כי מספר סעיפים בתקנות שתיקנה החברה בנוגע להתיישבות יובהרו עד תום. השלב הבא היה כינוס ודיון ארוך של רבנים ואישים מיוצאי רוסיה בלונדון בשאלת יציאתם של הפליטים לסוריה. החלטת הסיכום היתה כי הקבוצה תצא לדרכה בתנאי שלא ייכפה עליה על־ידי סוכן החברה כל חילול שבת.³³

במסגרת ההכנות להתיישבות גויס כסף לרכישת בהמות, וכל חבר בקבוצה קיבל סכום כסף על מנת לפדות את משכונותיו בבתי העבוט השונים, זאת בנוסף לכרטיסי נסיעה מוזלים שנרכשו למענם על־ידי החברה. כמו כן גובשה הנהגה לטפל בענייני הקבוצה; החברים שנבחרו היו יוסף מזל, עקיבא ציפרין ויוסף גולדשטיין.³⁴

להכנות ליציאתה של הקבוצה נלוו חששות פוליטיים לא מעטים. נפוצו שמועות כי איסור

32 הלורד שפטסברי לא שקט עד אשר תוקן המעוות וחברי הקבוצה אכן קיבלו כל אחד ואחד ספר תהילים. ראה: המגיד, 20 בספטמבר 1882 (לעיל, הערה 27).

33 עיין בהרחבה: המגיד (לעיל, הערה 31), עמ' 292-293; וכן: קלוזנר (לעיל, הערה 2), עמ' 289-290.

34 מזל חזר לאנגליה והיה לאחד מראשי חובבי־ציון, עיין עליו: אורן (לעיל, הערה 2), עמ' 142-143, 182, הערה 48. על ציפרין לא נודעו פרטים מדויקים. בנו הוא חיים ציפרין המוזכר אצל אהרנסון (לעיל, הערה 1), עמ' 146-147. אף הוא היה בין המתיישבים. וראה תשע בערב, 148, 4 בינואר 1940, עמ' 4. תורתו לדר"ר יוסף לנג אשר הפנה את תשומת לבי למקור זה. על גולדשטיין לא נודעו פרטים מן המקורות שלפנינו.

הגירתם של יהודים יוצאי רוסיה, רומניה וכולגריה לארץ-ישראל הורחב והוחל גם על אדמתה של סוריה.³⁵ משום כך הוכנה אף תכנית לשינוי יעדם של המתיישבים לכיוון קפריסין, אם אכן תיאסר ירידתם לחופי סוריה.³⁶

הקבוצה יצאה לדרך ביום שני ה-28 באוגוסט 1882. ההתרגשות היתה רבה מעצם עלייתם של יהודים לעור התיישבות חקלאית חדשה בארץ הקודש ומשום שהיתה זו הפעם הראשונה בהיסטוריה שבה הוחזרו יהודים לארץ מולדתם על-ידי חברה נוצרית מובהקת. הנוסעים, שעמדו על סף הגשמת חלומם, היו נרגשים מאוד: 'מי שלא ראה את שמחת הגולים האלה בליל ה' לא ראה שמחה מימיו. "האח!" אמר האחד; "בעוד שלושה ימים נסעה ונלכה קדמה מזרחה, שם בדמעה נורע, וברנה נקצור, ובקול הידד נאסוף את תבואותינו!". השני ענה אחריו "ואנוכי אטע שורק עושה ענבים לשמח א' [אלהים] ואנשים".³⁷ בעת הפרידה נכחו בתחנת הרכבת יהודים רבים ונוצרים מפעילי החברה. כראש המושבה וכמקשר בין הקבוצה לחברה הנוצרית ולסוכנה בלטקיה מונה בסמוך למועד ההפלגה יחיאל מיכל פרידלנד, בנו של הרב פרידלנד. מלבד משימה זו הוטל עליו גם לחזור לרוסיה ולארגן משפחות נוספות שתבואנה להתיישב בלטקיה.³⁸

אירועים בדרך

המתיישבים יצאו מלונדון לפריס, ושם נשרה משפחה אחת. הם המשיכו בדרכם למרסיי, ושם עלו על אנייה לנפוליא ואחר כך לאלכסנדריה. הנסיעה אמורה היתה להיות שגרתית אלמלא היה אחד הנוסעים באנייה זו קרל נטר, איש חברת כל ישראל חברים. התנגדותה של חברה זו להתיישבות מחודשת של יהודים בארץ-ישראל הגיעה לשיא עם פרסום מכתבו של נטר לעורך ה'גיאז' כרוניקל' במאוס 1882. במכתב זה פירט נטר אחת לאחת את הסיבות לכשלונות נסיונות ההתיישבות בארץ, והציג את יישוב ארץ-ישראל כמעשה נמהר שיביא כסופו של דבר לשואה.³⁹ המכתב עורר את זעמם של רבים ומכתבי תגובה פורסמו מעל דפי העיתונות היהודית.⁴⁰ גם בנסיעה זו עם מתיישבי לטקיה ביקש נטר להעמידם על טעותם בבחרם להם חבל ארץ זה למקום מושבם.⁴¹ במסכת טיעוניו אף הזהיר נטר את חברי הקבוצה כי אין מגמת החברה הנוצרית המיישבת אלא להביא להתנצרותם או להתנצרות בנייהם. דבריו אלה עוררו חשש כבד בלב חלק מן האנשים, ומה גם שהוא הבטיח לכסות את הוצאות הדרך של אלה מביניהם שיבחרו לשוב לארץ מולדתם. אחרים נכנסו עמו בוויכוח, ובמהלכו הודה נטר כי שגה בקריאה לפליטי המאורעות לשים פניהם

35 הודעת האיסור עיין: לסקוב (לעיל, הערה 2), תעודה 56, עמ' 263.

36 המגיד, 20 בספטמבר 1882 (לעיל, הערה 27).

37 שם; *JC*, 1 September 1882, p. 6.

38 המגיד, שם; וכן עיין: קלויזנר (לעיל, הערה 2), עמ' 289; יבנאלי (שם), עמ' 77. בוויכוח בין בני התקופה כשאלה אם כוונותיהם של אנשי החברה הנוצרית טהורות או מיסיונריות שימש מינוי זה כטיעון בפיהם של אלה שצידדו בהיענות לקריאת החברה; הם ראו בעובדה שהחברה בחרה למנות את בנו של הרב פרידלנד לראש הקבוצה מרצונה החופשי הוכחה לכוונותיה הטובות. עיין: המגיד, 20 בספטמבר 1882 (לעיל, הערה 27). הרב פרידלנד מזכיר את בנו האחראי על עניין ההתיישבות בלטקיה כמכתבו לרב עזריאל הילדסהיימר מיום כ"ג בתשרי תרמ"ג. עיין ככתביו (לעיל, הערה 31), ב, עמ' 378.

39 למכתבו ראה: *JC*, 15 Mars 1882. לתרגום המכתב ראה: לסקוב (לעיל, הערה 2), תעודה 40, עמ' 185-187.

40 על 'קטרונו של נטר' והתגובות עליו עיין בהרחבה: קלויזנר (לעיל, הערה 2), עמ' 179-183.

41 המגיד, 25 באוקטובר 1882, עמ' 333.

לאמריקה או לחזור לארץ מוצאם, אך עדיין עמד על דעתו כי לא טעה בהתנגדותו ליישוב ארץ-ישראל. בסופו של דבר לא נרתע איש בשל דבריו של נטר. יתרה מזאת, נטר עצמו, למרות התנגדותו למהלך ההתיישבות, לא נמנע מלהושיט סיוע לנוסעים ואף השיג רשיון עלייה לחוף יפו עבור הרב פרידלנד, שהצטרף לקבוצה בדרכו להתיישב בירושלים.⁴²

ראשית ההתיישבות

כשלושה שבועות ארכה הדרך ובמהלכה עגנו חברי הקבוצה גם בכיירות ובטריפולי. בכיירות פגשם נציגו של הסוכן שפעל מטעם החברה בלטיקה. ביום הראשון של ראש השנה תרמ"ג (14 בספטמבר 1882) עלו שמונים ושמונה המתיישבים על אדמת לטיקה. אמנם את פניהם קיבלו סגן הקונסול האנגלי בלטיקה וסוכן החברה, אולם לאכזבתם התברר להם כי התיאום בין ראשי החברה בלונדון לבין הסוכן בלטיקה היה לקוי. כך למשל סגן הקונסול הבריטי, שנתבקש לסייע לסוכן ברכישת האדמות, לא קיבל למעשה מלכתחילה הנחיות ברורות כיצד לנהוג במתיישבים ובעיקר לא ידע אם עליו להתערב לטובתם אצל השלטונות המקומיים או לא.⁴³ חברת ההתיישבות נחפזה לשלחם לסוריה בחשבה כי כל הסידורים לקליטתם הושלמו, אולם בפועל לא נרכשה עדיין האדמה עבורם ואף מקום הולם למשכנם לא הוכן. זאת ועוד, הסוכן שאלם אם הביאו אהלים מאנגליה; והבהיר להם כי אין בעיר בתים פנויים להשכרה. בתחילה שוכנה הקבוצה בגורן. פתוחה תחת משמר אך עד ליום הכיפורים נמצא עבורם משכן הולם. בארבעת הימים הראשונים לשהותם במקום הובאה להם אספקה של מצרכי מזון בסיסיים, ולאחר מכן קיבל כל אחד מן המתיישבים הקצבה כספית צנועה – שלושה או ארבעה פני ליום – לקניית מצרכים אלו. העיכוב ברכישת האדמות לעיבוד נבע ממחלוקת כספית בין הסוכן לבין בעל האדמות בעניין עלות הקרקע. משום כך נגוזו תקוות המתיישבים להקדים ולעבד את הקרקע לפני בוא הסתיו ולהתחיל לפרנס את עצמם, והם נותרו תלויים למחייתם בכספים שקיבל הסוכן מן החברה בלונדון.⁴⁴ על-פי עדות אחד מבני החבורה היתה קבלת הפנים מצד תושבי הערבים של האזור חמה ואוהדת.⁴⁵ עם זאת אי-

42 המגיד, 8 בנובמבר 1882, עמ' 348; שם, 15 בנובמבר 1882, עמ' 356. יש לציין כי באותה תקופה עסק כבר נטר בגיבושה של התכנית המכונה במחקר 'תכנית רוטשילד-נטר' ולאחורה תמוה הדבר מדוע לא העמיד בפני מתישבי לטיקה את ההתיישבות שתכנן הוא בארץ-ישראל. נראה כי להימנעותו זו היו שתי סיבות. התכנית המוצעת עדיין לא עברה לפסים מעשיים, ולכן לא יכול היה להציע לפליטים הללו דבר מוגדר. ומלבד זאת, על-פי תכניתו של נטר המתיישבים היו צריכים להיות 'אלמנטים רציניים שישמשו דוגמה וגרעין למפעלים שהיינו יכולים לחשוב עליהם בשביל העתיד', ונראה שמבחינת ההרכב האנושי לא נראו לו מתישבי לטיקה עונים על דרישה זו. ועיין בהרחבה: אהרנסון (לעיל, הערה 1), עמ' 9-14; הנ"ל, 'תכנית נטר-רוטשילד: תחילת פעולתו היישובית של הברון בארץ ישראל', קתדרה, 44 (תמוז תשמ"ז), עמ' 55-79. הרב נתן פרידלנד אמנם היה המנהיג הרוחני אשר עמד מאחורי נסיון ההתיישבות בלטיקה, אולם הוא עצמו – אולי מפאת זקנתו – ביקש לעלות לירושלים ולא ליטול חלק בתלאות העלייה לקרקע המושבה החדשה.

43 ויטלי אל אלדרידג', לטיקה, 18 בספטמבר 1882, PRO, FO 195/1410. גם הקונסול הכללי של בריטניה בכיירות פנה בטרוניה לשגריר בקושטא על שלא עורכן בפרוטרוט בכל הנוגע למדיניותה של בריטניה כלפי הפליטים המתיישבים. ראה: אלדרידג' אל הרוזן מדופרין (Dufferin), עאליי, 22 בספטמבר 1882, שם.

44 המגיד, 11 באוקטובר 1882, עמ' 317; שם, 18 באוקטובר 1882, עמ' 327; שם, 1 בנובמבר 1882 (לעיל, הערה 27), עמ' 341; שם, 8 בנובמבר 1882 (לעיל, הערה 42), עמ' 348.

45 המגיד, 18 באוקטובר 1882 (שם). לעומת זאת על-פי עדותו של סגן הקונסול הצרפתי במקום, האוכלוסייה המקומית קיבלה כחשדנות את המתיישבים היהודים. ראה: ג'ופרוי (Geofroy) אל פטרימוניו (Patrimoine), לטיקה, 19 בספטמבר 1882; Affaires Etrangères, Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, Beyrouth, Carton 127

לישוב ארץ ישראל.

אלה הן התקנות של הקולוניאט שנוסדה ע"י חברה חסידים התנדבה
כלאנראן כפי שהודיע לנו סגורנו התרים קליין: א. כל הקאלאניסטס
סוכרתיס להיות יהודים בעלי-הכונות-טובות שקבלו על עצמם לעבוד
עבודת האדמה, או יתעסקו בחרושת הסעשה. ב. הלוואת כסף
תקב ובסכר, סכירת יין, או שאר מיני משקים תרמים, אסורים
להקאלאניטס; גם אסור להקאלאניסטס לשכור או לקנות אדמה
או בתים בשכנות הקאלאניאט. ג. על פי סוכני הקאמיסטסע מלאנראן
ישקו כל עניני הקאלאניאט, הוא (האנענט) יהיה חסוכן והקאלאניסטס
כשוכר. ד. להסוכן יהי הכח לעשות ולשטת סורים לתעלת
הקאלאניאט מעת לעת, אך עליו להציע אותם לפני הקאמיסטסע
למען הצטרם וחקיטס. ה. רשות נהונה להקאלאניסטס להתנגד
במטרות ודעה להצעות הסיכן כדבר סררו בפני הקאמיסטסע
סרס שחשיכס לחק. ו. הקאלאניסטס יסנו עליהם ראש אחר
עם ארבע עזורים, וכל דבר ריב יובא לפניהם, עד עשרה שלדינג
שפטורם, ומעשרה ולמעלה ינישו אם קשטס לאני כס שפטס
הטורס, כעת שנס הסוכן לא יוכל לעשות שלום ביניהם. ז.
על חטאים קטנים יעניש הסיכן לפי הכח שכירו סאח הקאמיסטסע,
וסיי חודש כחרשו עליו להורע אמה כמה קנס או החוטאים,
וכסף העזרשם יקרב לבדק כתי הערה. ח. על כל דבר שפע
ועק הכרס מנשוא יכול הסיכן לנרש צח הפרשע מהסחמח
בהקאלאניאט אם הקיס הקאמיסטסע בידו. ט. כל קאלאניסטס יקבל
בת לשכת שיוכל להורישו לבניו אחריו ואם ישאר חלק מהקא-
לאניאט רק סכעליו, או יהי כשפט הכנורה לבני הקאלאניסטס
הסוכרתיס לעבודה להאחו בו, על כל עמיראנטען תרשים.
י. סקומח טובים יקבעו לכנן בית-חש ה, בית-סער, סחח, רואג,
הדרסיה, ובתים לשכת להשניח, להסורה, שחטט, רואג,
וסלוח. י"א. כל הכנינים יבנו רכוננו דהקנו על הוצאת האגור.
י"ב. חוסס אמונה ש"סח (זאלקאטענע רעליגיאנס פרייהיט)
השנבר בהקאלאניאט, אך תרכוח ונרואה ונרש סהקאלאניאט אסורים.
י"ג. הסשניח, הכורה, השוחט, הרואג והסילוח יבותרו על פי
הח דעות אנשי הקאלאניאט, וכל איש סכן עשרים ותת שנה
וסעלה יוכל לחות דעתו כזה, על פי הנאום שכתבו ע"י הסוכן,
חא יקדים על סכברוהיהם, והקאלאניטס ישלסו שכתס. י"ד.
ההקנות שיהקן ראש הערה עם ד' עתרו, ירצעו לפני הסוכן סרס
ישטוס לחוק להקאלאניסטס. ט"ז. סששט-אחחח האדמה ע"י
הקאלאניסטס, תחנהג על פי נאום סורא אשר (אחר שיקח
גובה סס הסשטלה סעצר מהתכואה) יקבלו הקאלאניטס ארבע
חשיות כגופן שיקברו על עצמם להכין דע דרועה, בהאות,
וכל אחרישה, ואם לא יקבלו אחרות הכרים אלה עליהם או
לא יח' להם רק חיסש אחי, ולהסוכן ארבע חשיות, אך אדסה,
וכתי סרשכ, על הסיכן להרץ להם ככל האופנים. ט"ח. כל
סשחה סעונדי ארסה הקבל חששים סצנות ארסה בהנשי
שמערכס הי בעצסה, ואם תכבר העבודה עליה תוכל לקבל
ער ע"י הסיכן, אך עליה לשלם אח"כ סן התכואה. י"ז. עניני
הרעה והנטעה, כנה: כאיזה סן ורע. נטע? יתנהג על פי הסוכן.
כל העצים יקט סאנר-האגור וסיריהים יתלקו לפי האסור לסעדה
על הכמות השרה, הסיכן יפקח עניני ניק אצל ס, ודך יגורו סרות
חלכות. על רכד סרות העורגים על סחית הקאלאניסטס, ישאלו
מה רכובי סקורס אם יאבה לקנותם כשער שבשוק. י"ח. נרביחי
לנדל מיני ירק דשא הנחוצים כתי הסשפתה, ינתן לכל אחר ססך
לכתי, גם אלני סרות אחרים ינסעו להוכי על הדמות האגור
הנע סירותיו שלו. י"ט. בעלי סכאכה וחרושת הסעשה יתעסק
בעבודת הקאלאניאט לפי שחנה עמהם הסיכן, ולפי כשרק סצולתם
להקאלאניאט יתן להם כתי מושב כאל אשר קאלאניטס. כ. בית
סוק אדתיס יכנה על הוצאת האגור וחשפטם לכל קאלאניסטס
לקבל בו אורח אחר כאשר יניע המור עליו, על פי-הנשים של
הטוכן, אך אסור להקאלאניסטס לחן דינה לילה דגור בביתו.
כ"א. שלחי-ססתי-אמה אסורים לחתשכ בהקאלאניאט!

תקנות המושבה לטקיה
(המגיד, 27 בספטמבר
1882)

ידיעת השפה הערבית והתורכית עמדה למכשול למתיישבים בקשריהם עם אנשי המקום. יהודים כמעט לא היו באזור; על-פי עדות אחד המתיישבים היו בעיר פחות מעשרה, ונראה כי רובם התיישבו במקום לרגל מסחרם.⁴⁶

ראשית התארגנותה של החבורה הוקדשה לעניין צורכי הדת. אחד מעשרת החדרים בחצר שהועמדה לרשותם בתחומי לטקיה הוסב לבית-כנסת ושם נערכו תפילות הימים הנוראים.⁴⁷ התקנות שעל-פיהן אמורים היו להתנהל חיי הקבוצה במקום נתקנו עבורם על-ידי ראשי החברה הנוצרית עוד בלונדון. עקב כך בולט חסרונן של תקנות מעמיקות הנוגעות למטרת ההתיישבות, למבנה החברתי ולחובות המתיישבים איש כלפי רעהו.⁴⁸ תקנות לטקיה עסקו בחלקן בהבהרת סמכותם של סוכני החברה שאמורים היו לנהל את ענייני המושבה. לסוכנים ניתנה שליטה כמעט מלאה על כל הנעשה במושבה, וזאת במטרה להבטיח את שליטתה של החברה הנוצרית על האדמות ואמצעי הייצור.⁴⁹ כך למשל היה בסמכותו של הסוכן להנהיג סדרים חדשים בהתיישבות על-פי החלטתו או באישור החברה בלונדון. אולם המתיישבים יכלו להתנגד להצעות הסוכן ולהציג את עמדתם בפני ראשי החברה בלונדון. באישור החברה יכול היה הסוכן לקנוס אדם שסרח או אף לסלקו מן היישוב. סכסוכים כספיים על סכומים קטנים בקרב חברי ההתיישבות אמורים היו להידון בפני ועדה פנימית בת חמישה חברים; סכסוכים על סכומים גבוהים יותר היו אמורים להידון בפני בית-הדין העות'מאני במקום — כל זאת כאשר לא יצליח הסוכן לפשוט בין שני הצדדים. נקבע כי בעלי תפקידים כגון מורה, רופא, מיילדת, שוחט ומשגיח ייבחרו על-ידי אנשי המושבה אך בחירתם טעונה את אישור הסוכן. גם תקנות חדשות שירצו ראשי המושבה לתקן צריכות היו לקבל את אישור הסוכן תחילה. מכיוון שמעמדם של המתיישבים ביחס לחברה המיישבת הוגדר כאריסים,⁵⁰ הובטחו להם בהתאם לחוקי האימפריה העות'מאנית ארבע חמישיות מן היבול הצפוי, בעוד הסוכן זכאי היה לחמישית בלבד. הסוכן היה הקובע הבלעדי של סוגי הזרעים שיינטעו ואילו משפחה תקבל פרות לשם פיתוח משק חלב. הסוכן היה גם מעסיקם של בעלי המלאכה שבמושבה. בבית-ההארחה שאמור היה לקום במקום רשאי היה כל מתיישב להלין אורחים בתורו על-פי החלטת הסוכן והתנאים שקבע. מכיוון שההתיישבות במקום הותרה על-ידי החברה אך ורק ליהודים בעלי תכונות טובות הרי שעיסוקים 'לא מוסריים' כגון הלואה בריבית, מכירת משקאות משכרים, סרסרות ומסחר נאסרו על המתיישבים. חובתם היתה לעסוק בעבודת האדמה או באומנות. בכל הנוגע לחיי הדת נקבע בתקנות כי במושבה ישרור חופש דתי מלא, אולם

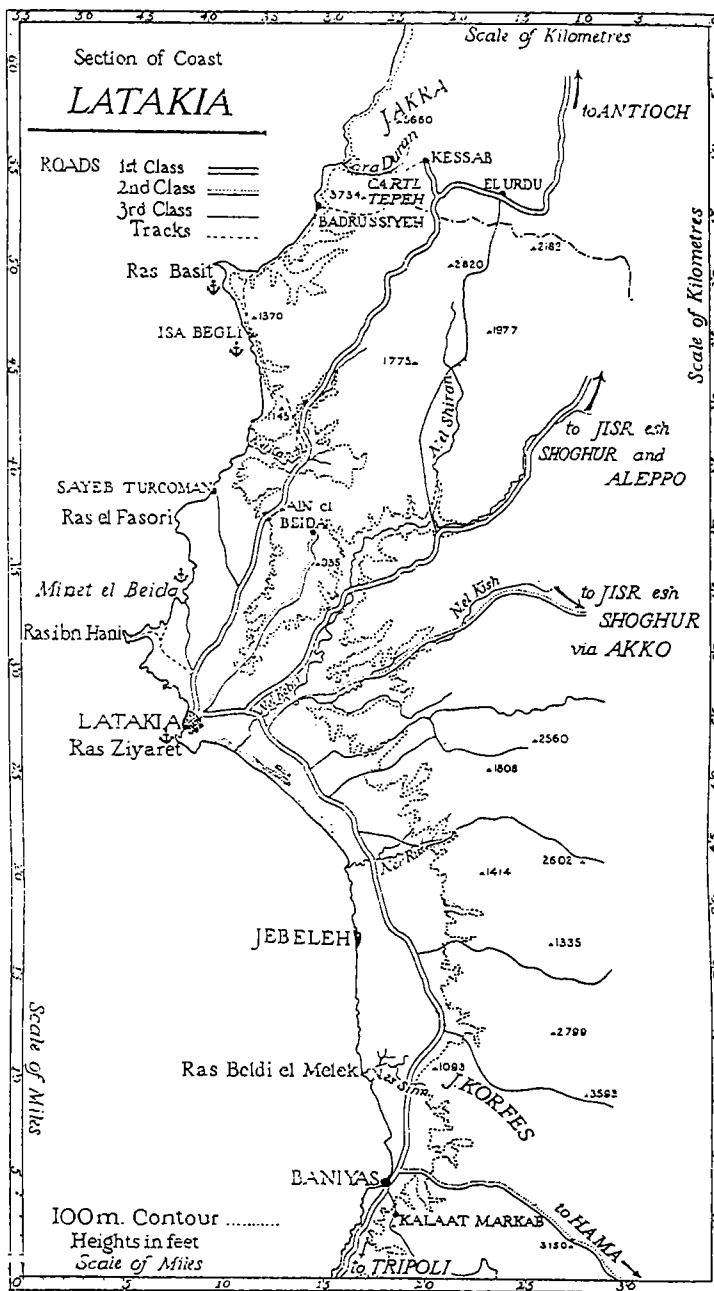
46 מעדות זו אנו לומדים כי קשריהם של יהודי המקום עם ארץ-ישראל היו אמיצים. באותה שנה עלו כולם לרגל לירושלים לתקופת החגים ולכן לא פגשו המתיישבים החדשים בתחילה שום יהודי למעט אחד, נגן במקצועו, שכפי הנראה אחיזתו בדת היתה כבר רופפת מאוד. עיין: המגיד, 1 בנובמבר 1882 (לעיל, הערה 27). בדיקת המקורות שנכתבו על-ידי יהודים יושבי דמשק וחלב באותה תקופה לא העלתה שום התייחסות להתיישבות היהודית החדשה בסוריה.

47 המגיד, 8 בנובמבר 1882 (לעיל, הערה 42), עמ' 341.

48 השווה למשל עם תקנות ראשון-לציון: אליאב (לעיל, הערה 1), עמ' 35-38.

49 מעניינת ההשוואה להגדרת תפקידם של סוכני הבארן רוטשילד במושבות שהיו תחת חסותו, אם כי ברור כי בלטיקה מדובר בסוכן אחד או שניים בלבד. עיין: אהרנסון (לעיל, הערה 1), עמ' 97-101.

50 קיימת היתה בעיה של רישום הבעלות על האדמות. קרקעות יכול היה לרכוש רק נתין עות'מאני, ולכן היה הכרח לרשום את האדמות על שמו של ג'מאל, הסוכן שמונה על-ידי החברה לרכוש. ראה: ויטלי אל אלדרידג', לטקיה, 22 בספטמבר 1882, PRO, FO 195/1410.

אזור לטקיה לפי מפה
בריטית (1942)

ברוח הזמן נאסרה הטלת חרם ונידוי. התקנה החשובה ביותר מבחינה דתית היתה זו שקבעה מפורשות כי למיסיונרים לא תינתן דריסת רגל במושבה.⁵¹

75

51 רשימת התקנות — עשרים ואחת במספר — ראה: המגיד, 27 בספטמבר 1882, עמ' 310-311. אין זה מן הנמנע כי התקנה האחרונה, האוסרת כל פעילות מיסיונרית במושבה, הושגה בהשתדלותו של משה קליין, סופר 'המגיד' בלונדון, בעקבות חשד בכוונת אנשי החברה. עיין: המגיד (לעיל, הערה 31), עמ' 293.

שגרת החיים במושבה

בואם של המתיישבים היהודים ולהיטותם לרכוש אדמות באזור העלו כפי הנראה את מחירן של אלו. אייכולתם של המתיישבים לפרנס את עצמם, ההקצבה הכספית הנמוכה שקיבלו מן הסוכן במקום וחוסר הוודאות לגבי עתידם יצרו את אווירה עכורה במחנה המתיישבים. לנוכח העיכוב בקניית האדמות ובהכנת התשתית למתיישבים החלה תודרת ההכרה כי הזרזות החברה הנוצרית והתלהבותם של המתיישבים לצאת לדרך בעקבות דמיונותיהם על החיים החדשים הצפויים להם בארץ אבותיהם היו בעוכריהם.⁵² עקב עליית מחירי האדמות בסכיבה הקרובה נאלץ הסוכן לצאת לחפש אדמות במרחק רב יותר. על קליטתם של המתיישבים הכבירו גם התנאים הסביבתיים החדשים שאליהם הוצרכו להתרגל: מזג-האוויר החם מאוד, השונה על מחצלאות הפרושות על הרצפה, האכילה תוך כדי ישיבה על הרצפה ללא שולחן וכסאות וכן המאכלים המזרח-תיכוניים. קדחת ומחלות עיניים פגעו אף הם במתיישבים. במשך הזמן התעוררו גם בעיות חברתיות. חברי הקבוצה, שהיו ברובם זרים זה לזה, החלו להתודע איש לרעהו על תכונותיהם החיוביות והשליליות. כך תיאר את הדברים אחד מראשי הקבוצה, יוסף מזל: 'בנוגע לאנשי חברתנו, אומר כי משולים אנחנו להארבעה מינים. יש שיש בהם טעם וריח כאתרוג ויש וכו' אך בשומי לבי כי לא באנו הלום להיות מורים ופילוסופים רק לעבוד אדמה אתנחם כי כולנו נצליח לזה וכולם כאחד טובים.⁵³

ראשי הקבוצה עמדו בקשר מכתבים הדוק עם החברה הנוצרית המיישבת בלונדון. לבקשתם העלתה החברה את הסכום שהוקצב לכל אחד לכלכלתו, ונשלחו בגדים עבור כל חברי הקבוצה. כמו כן נשלחו עבורם, כשבועיים לאחר בואם ללסקיה, עשרים צריפי עץ מפורקים בעלי אטימות לגשמים. נדבן אלמוני רכש עבור המושבה כלי מלאכה רבים, וגם ארגז זרעים נשלח מאירופה. באותם הימים נראה היה כי לכאורה הושלמה רכישת הקרקע החקלאית עבורם, אך מכל מקום איחרו המתיישבים את מועד החריש והזריעה. עקב כך ביקשו להעסיק עצמם בבניית הצריפים, בהכנת החצרות, הרפתות והאורוות לבהמות ובשאר ההכנות הנדרשות לעבודה חקלאית. בשלב זה עלה דווקא מעמדם של בעלי המלאכה שבקרב חברי הקבוצה, שנחשבו מלכתחילה משניים לעובדי האדמה.⁵⁴ עיכוב נוסף בהתפתחותה של המושבה חל בשל מותו של נסיף ג'מאל, סוכן החברה הלונדונית, כחודשיים לאחר בואה של הקבוצה ללסקיה.⁵⁵ אולם למרות כל המכשולים הללו, בחודש כסלו, חודשיים וחצי לאחר בואם ללסקיה, היו עדיין חברי הקבוצה אופטימיים באשר להצלחת התיישבותם:

וגם עתה (אעפ"י שחפצנו אנחנו לשקוד על המלאכה ושלא לאכול נחמא דכסופא) אין לנו הצדקה לצעוק [לחברה הנוצרית הלונדונית]: 'מהרו וכלו מעשיכם'; בשעה שמספיקים לנו לחם ומזון וכל ההכרחיות ואנחנו מחליפים כח עם טוב האוויר אשר לפלא בעינינו לראותו יפה עדין כעת כבימי חג באירופא, ובטוחים אנו בחסד אלקי הארץ

52 אמנם את האשמה על הזירוז נטלו חברי הקבוצה על עצמם בעצם התוודותם כי 'ואשר מהרו לשלחנו זה משום שאנחנו בעצמנו דחקנו את השעה והפצרנו בהם כי היה קשה לנו ישיבתה של לאנדאן ובטוב לבם ונדבת רוחם נעתרו לנו גם לזאת ונחשב להם לצדקה'. ראה: המגיד, 20 בדצמבר 1882, עמ' 402.

53 המגיד, 1 בנובמבר 1882 (לעיל, הערה 27).

54 המגיד, 15 בנובמבר 1882 (לעיל, הערה 42), עמ' 357; המגיד (לעיל, הערה 52).

55 יטלי אל אלדרייג', לטקיה, 18 בנובמבר 1882, PRO, FO 195/1410.

שיעזור להועד להוציא לאור את הדבר הגדול והדגול אשר החל לעשות ובלי ספק ימנה הפעם איש שישווה דעתו עם הועד בכל פרטיו ובוא יבוא וישיג התכלית לתפארת הועד.⁵⁶

עם זאת החלו מתגלעים באותה עת חילוקי דעות בקרב חברי הקבוצה באשר למצבם ולתכלית ישיבתם במקום. הדים לחילוקי דעות אלו מצאו דרכם לעיתונות באמצעות מכתבים. ראשי הקבוצה חששו כפי הנראה כי תלונות פומביות שכאלו תפגענה בראשי החברה הנוצרית המיישבת, ואלו עלולים יהיו להפסיק את תמיכתם במפעל ההתיישבות. עקב כך הבהירו ראשי הקבוצה במכתב לעורך 'המגיד' מיום י"ז בכסלו תרמ"ג: 'ואם אתה לו שמעני כל תדפיס קארעספאנדענציעס פרטיות ממנו בלעדי חתימת ראשי העדה'.⁵⁷ אולם ככל שחלף זמן נוסף ללא התקדמות הלכו וגברו בקרב המתיישבים המריבות, השנאה והקנאה.

בשל גשמי הזעף שהחלו יורדים, נבצר מן המתיישבים להשלים את בניית הצריפים, ורובם המשיכו להתגורר בצפיפות בדירות שכורות. היו שהתאמצו למצוא עבודות שונות כדי להרוויח את לחמם. תופעה זו זכתה להערכה מצד ערביי האזור. אף בקרב חברי הקבוצה היו שקבעו חדר משמעות: 'במלה אחת! אחינו היקרים האלה עושים כעת על אדמת נכר יתר הרבה מאשר יעשו אזרחים היותר טובים בארץ מולדת'.⁵⁸ אולם חוסר יכולתם לעבוד כקבוצה מגובשת בעבודת האדמה ולפרנס את עצמם בכבוד הביא להגברת תלותם של המתיישבים בחברה הלונדונית, וזו נאלצה להגדיל את סכומי תמיכתה בקבוצה.

אחת הבעיות המעיקות על חלק נכבד מבני הקבוצה היתה הפרידה מכני משפחותיהם שנתרו ברוסיה. תקוותם לאיתוד מחודש עמם היתה תלויה, כפי שנראה להלן, בפעלו של ראש הקבוצה מיכל פרידלנד ובנסיונותיו לארגן קבוצה נוספת להתיישבות שחלק מחבריה היו בני משפחותיהם הקרובים של המתיישבים.

יחס השלטונות העות'מאנים

המדיניות העות'מאנית אסרה התיישבות של יהודים יוצאי רוסיה בארץ-ישראל.⁵⁹ המושל העות'מאני באזור לטקיה – המתצריף – היה נבוך ולא ידע כיצד עליו לנהוג בקבוצה המורכבת אמנם מפליטים יהודים מרוסיה, אך פועלת בחסותה של חברה מיישבת נוצרית בריטית שבאה להקים קולוניה במחוזו. כדי לשאת חן עיני כל הצדדים האיר המתצריף פנים למתיישבים והושיט סיוע הומניטרי לפליטים מרוסיה, אך בה בעת הערים קשיים ומכשולים על התיישבותם הקבוצה והשהה את מתן ההיתר הרשמי להיאחזותם בקרקע עד לקבלת הבהרות מקונסטנטינופול.⁶⁰ גישתו ההומנית של המושל הופגנה מיד עם בואה של הקבוצה ללטקיה. אף-על-פי שלא היה

56 המגיד (לעיל, הערה 52).

57 שם. תגובה לדברים ראה: המגיד, 24 בינואר 1883, עמ' 28.

58 שם, עמ' 29.

59 עיי' א' כרמל, 'היישוב היהודי, השלטון העות'מאני והקונסוליות הזרות', אליאב (לעיל, הערה 1), א, עמ' N. Mandel, 'Ottoman Policy and Restriction on Jewish Settlements in Palestine (1881-; 105-103 312-332; 11 (1925), pp. 33-46 1908)', MES, 10 (1924), pp.

60 ויטלי אל אלדרידג' (לעיל, הערה 55).

Baruth.

Барутъ.

בירות

ביירות בתחילת המאה בידי אף אחד מחבריה דרכון של מדינה כל שהיא, הוא התיר להורידם אל החוף ולהביאם לעיר. הוא אף שלח שוטר מיוחד שידאג להקל עליהם את ההתארגנות במקום.⁶¹ לאחר מספר ימים נועד המתצריך עם ראשי המתיישבים וניסה לתהות על קנקנם ועל כוונותיהם ומטרותיהם האמיתיות. ראשית כול ביקש לבדוק את נכונותם לקבל על עצמם את הנתינות העות'מאנית. לשאלתו בעניין זה השיבו נציגי הקבוצה כי אכן הם חפצים בנתינות זו.⁶² בתמימותם לא הסתירו המתיישבים מפני הפאשא את שאיפתם לחזור ולעבד את אדמת נחלת אבותיהם, ובכך עוררו כנראה את חששו פן אישור התיישבות זו על-ידו יכעיס את הממונים עליו, שהצרו את צעדי ההתיישבות היהודית החדשה בארץ-ישראל. המתיישבים פרשו בפניו את תקנות המושבה, הבהירו כי אין בהן שום סתירה לחוק העות'מאני, וביקשו את ברכתו. נאמן לתפיסתו אכן הבטיח להם המושל כי יסייע להם, ואף הפקיד עליהם שומרים לאבטחתם מפני פגיעות אפשריות מצד התושבים המקומיים, אולם בכל הנוגע למתן אישור רשמי להתיישבות הוסיף לנהוג בזהירות. כפגישה נוספת, לאחר ששבו המתיישבים והצהירו על רצונם להפוך לנתינים עות'מאנים מלאים, נקט המושל לראשונה צעד מעשי וערך רשימה מפורטת של כל חברי הקבוצה על מנת להעבירה לשער העליון.⁶³ המתצריך קיבל הנחיה מן הממונה עליו, מושל סוריה הוואלי חמדי פאשא, לעצור את ההתיישבות היהודית בכל האמצעים העומדים לרשותו. יתרה מזאת, על-פי הוראת המושל הכללי של סוריה נאסרה על-ידי שלטונות המכס בנמל לטקיה הורדתם לחוף של צריפי העץ המפורקים שנשלחו מאנגליה עבור המתיישבים. בעקבות התערבותו התקיפה של הקונסול הכללי של

61 ויטלי אל אלדרידג' (לעיל, הערה 43).

62 המגיד, 1 בנובמבר 1882 (לעיל, הערה 27), עמ' 341; שם, 15 בנובמבר 1882 (לעיל, הערה 42). בכיטוי מפורש זה של רצונם להפוך לנתינים עות'מאניים ביקשו המתיישבים להפגין את ניתוקם מעברם ואת שאיפתם להשתלב במקום מושבם החדש בתקווה לעתיד חרש. אולם דווקא בצעד זה בולטת תמימותם. כמעט כל הלא-מוסלמים בסוריה באותה תקופה שאפו להשיג חסות או נתינות זרה על מנת להתחמק מהצקות השלטון העות'מאני המושחת והמתפורר. עיין: 'הראל, 'תמורות ביהדות סוריה 1840-1880', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, תשנ"ב, עמ' 310-333.

63 המגיד, 1 בנובמבר 1882 (לעיל, הערה 27), עמ' 341; שם, 15 בנובמבר 1882 (לעיל, הערה 42).

Sidon.

Сидонъ.

צידון

צידון בתחילת המאה

בריטניה שוחררו הצרפתים, אולם הקמתם נאסרה.⁶⁴ כמו כן נאסר בואם של מתיישבים נוספים.⁶⁵ זו היתה למעשה המדיניות הדר-משמעית של השלטונות העות'מאניים, הווה אומר סיוע הומניטרי לפליטים אך אי מתן היתר רשמי להקמתה של קולוניה חדשה קבועה במקום ואי מתן אפשרות לקביעת עובדות בשטח.⁶⁶ בכך ביקשו השלטונות העות'מאניים שלא לפגוע ביחסיהם עם בריטניה, אשר קבוצה נכבדת מהאליטה החברתית שבה תמכה בפעולת ההתיישבות, ועם זאת להצטייר כבעלי מדיניות פילנתרופית המטיבה עם נרדפי הפרעות ברוסיה.

המושל המקומי, בין אם משום שרצה להסיר מעליו כל אחריות לגורלם ולעתידם של הפליטים ובין אם משום שסבלם של הללו באמת נגע ללבו, ביקש לסייע להם בעקיפין על-ידי הצעתו כי יפנו באופן ישיר לחמדי פאשא בבקשה למתן היתר להתיישבותם במקום. סגן הקונסול הבריטי, שבאוזניו השמיע המושל עצה זו, לא מצא לנכון, ממניעים שיוכהרו להלן, להעבירה לידיעת ראשי המתיישבים.⁶⁷

למעשה עמדו השלטונות העות'מאניים בפני בעיה שממדיה הלכו ותפחו. כמשך כל זמן שהותם של המתיישבים החדשים בלטיקה הוסיפו קבוצות שונות של פליטים יהודים להגיע בצורה בלתי מאורגנת לחופו המזרחי של הים התיכון — חלקם לשם התיישבות בארץ-ישראל וחלקם לסוריה, כפי הנראה מתוך רצון להצטרף לקבוצה היושבת בלטיקה. השלטונות המקומיים לא התירו כל נחיתה על החוף של פליטים יהודים, ואלה נאלצו להוסיף ולחפש חוף מבטחים אחר. כפי הנראה היו בין הנוסעים כאלו שידעו כי טענתם להיותם בעלי נתינות בריטית תוכל לסייע להם במאבקם נגד הוראות השלטונות העות'מאניים. הקונסולים הבריטים מצדם היו מוכנים אמנם להושיט עזרה לכל נתין בריטי ולהגן על זכויותיו בהתאם להסכמים שבין בריטניה לאימפריה

64 אלדרידג' אל הרוזן מדופרין, ביירות, 15 בדצמבר 1882, PRO, FO 195/1410; אלדרידג' אל וינדהם (Wyndham), ביירות, 16 בינואר 1883, PRO, FO 195/1447.

65 ויטלי אל אלדרידג', לטיקה, 29 בנובמבר 1882, PRO, FO.

66 המגיד, 22 בפברואר 1884, עמ' 10.

67 ויטלי אל אלדרידג' (לעיל, הערה 65).

העות'מאנית, אולם זאת רק לאחר שנתינותו הבריטית הוכחה למעלה מכל ספק.⁶⁸

בעמוד ממול: דיווחו של ויטלי, סגן הקונסול הבריטי בלטקיה, לקונסול הכללי בביירות אלדרידג' על בואם של המתיישבים (18 בספטמבר 1882)

המדיניות הבריטית הרשמית

מצבה של בריטניה ותדמיתה בעיני השלטון העות'מאני ובעיני האוכלוסייה המוסלמית בסוריה היו בקיץ 1882 בשפל המדרגה. בריטניה הפכה לחשודה בעיני הסולטן העות'מאני מאז יוני 1878, מועד חתימת אמנת קפריסין, שעל-פיה נמסר האי לחזקתה ולניהולה של אנגליה. החשד הלך וגבר עם פלישתו של חיל המשלוח הבריטי למצרים באמצע אוגוסט 1882. עוד הפליטים באים ללטקיה, וכיבושה של מצרים על-ידי בריטניה הושלם. עובדה זו יצרה עוינות רבה כלפי בריטניה בקרב האוכלוסייה המוסלמית כולה במזרח-התיכון.⁶⁹ יתרה מזאת, בתקופה זו נמשך המירוץ בין בריטניה לצרפת על ההשפעה בסוריה, וההתיישבות היהודית בחסות בריטית נתפסה בעיני הצרפתים כביטוי לכוונתה של בריטניה להרחיב את השפעתה בסוריה ולהחליש את השפעתה של צרפת.⁷⁰

עם בואם של הפליטים לחופי סוריה הורה ג'קסון אלדרידג' (Eldridge), הקונסול הכללי הבריטי בביירות, לוויטלי, סגן הקונסול הבריטי בלטקיה, להימנע מכל מעורבות בעניין המושבה החדשה עד לקבלת הבהרות ממשרד החוץ באשר ליחסה ולמדיניותה של ממשלת הוד מלכותה כלפי התיישבות יהודית זו.⁷¹ הנחיות אלו אכן הורו לנציגי בריטניה בסוריה שלא להתערב כלל ביחסים בין המתיישבים היהודים לבין השלטונות העות'מאניים. עם זאת נתבקשו נציגי של בריטניה להגיש כל סיוע לסוכן החברה הלונדונית בכל הנוגע לבעיות שיעלו בעניין בעלותו על האדמות.⁷² בכך נפתח פתח למעורבות רשמית כלשהי של נציגי בריטניה בפרשת הקולוניה היהודית. בהכירו את חוקי רכישת הקרקעות באימפריה העריך כנראה אלדרידג' כי קל יהיה יותר להשיג היתר סופי להתיישבות היהודים במקום אם אכן תירשם הקרקע על-שם ג'מאל, סוכן החברה הלונדונית, שהיה בעל נתינות עות'מאנית, ואם המתיישבים היהודים יוכרו רק כפועלים שהובאו כדי לעבד את האדמה אך לא להיות בעליה.⁷³ מעורבות עמוקה יותר גילה ויטלי. עם מותו של נסיף ג'מאל דאג ויטלי כי משרתו של ג'מאל יוסיף לטפל בקבוצת הפליטים המתיישבים כפי שעשה בחיי אדונו על מנת שלא יסבלו.⁷⁴ זאת ועוד, משקיבל מושל אזור לטקיה הנחיות ברורות

68 אלדרידג' אל וינדסה (לעיל, הערה 64).
 69 עיין בהרחבה: שמיר (לעיל, הערה 9), עמ' 143-156; טוכמן (לעיל, הערה 3), עמ' 234. כבר באותה העת עמד אברהם קונסטנטינובסקי על חששם של המוסלמים והעות'מאנים מכוונותיה של אנגליה בעצם מעורבותה בהתיישבות היהודית החדשה בארץ-ישראל. במכתבו לעורך המגיד הוא שואל: 'הטרם תדעו כי פחד הבריטים נפל על עמי הקדם, ומפני כי מאמינים כי גם יד הבריטים תיכון עם הקולוניסטים העברים ודבר מדיני יצוק בזה, על כן מניחים מכשולים על דרככם'. המגיד, 11 באפריל 1883, עמ' 113.
 70 ג'פרוי אל פטרימוניו (לעיל, הערה 45). על מאבק ההשפעה בין המעצמות עיין בהרחבה הראל (לעיל, הערה 62), עמ' 310-315.
 71 אלדרידג' אל דופריץ (לעיל, הערה 43). על אלדרידג' ראה: A.M. Hyamson, *The British Consulate in Jerusalem*, I, London 1939, p. XIV
 72 אלדרידג' אל הרוון מדופריץ, ביירות, 11 בנובמבר 1882, PRO, FO 195/1410
 73 אלדרידג' אל הרוון מדופריץ, עאלי, 20 בספטמבר 1882, PRO, FO 195/1410
 74 ויטלי אל אלדרידג' (לעיל, הערה 55).

Vice Consulat Britannique
Lattaquié le 18 Sept. 1882

Monsieur le Consul Général,

J'ai l'honneur de vous
informer que par le bateau des
Messageries Maritimes arrivé ici
le 14 courant quatre-vingt-huit
individus (Juifs et émigrés Russes)
sont arrivés en cette ville. Ce
sont des Colonistes envoyés par
le "Syrian Colonization Committee"
formé à Londres sous les auspices
de Mme la Vicomtesse Strangford,
que M. R. Giannini représente
ici.

M. Giannini est ici
depuis la dernière semaine du
mois de Juillet dernier et il
s'occupe d'acheter des terrains
pour cette Colonie. Il m'a été
recommandé

J. J. Eldridge Esq. C. M. G.

לעצור את ההתיישבות היהודית בכל האמצעים העומדים לרשותו, הוא ביקש לאסור ירידה לחוף של כל מתיישב יהודי נוסף. בעקבות שיחת שכנוע של ויטלי הסכים המושל להתיר את ירידתם לחוף של נשים וילדים במסגרת איחוד משפחות.⁷⁵ אולם עדיין היה ויטלי זהיר ומסויג. כאשר יעץ המושל באוזניו כי טוב יעשו המתיישבים אם יפנו ישירות לוואלי חמדי פאשא בעניינם, לא העביר ויטלי עצה זו למתיישבים, הן מכיוון שלמיטב הבנתו לא היה זה מתפקידו להשיא להם עצות והן מכיוון שלא היה לו ברור לחלוטין אם אכן הסמיך אותו המתצרף להעביר למתיישבים את ההצעה בשמו של המושל. ייתכן שלא האמין כלל כי יש סיכוי להתיישבות היהודית. הוא סבר כי חל מפנה מוחשי, לדבריו בלתי נסבל, ביחסם של השלטונות העות'מאניים כלפי בריטניה. הוא הגיע למסקנה זו בעיקר בשל תחושתו כי השלטונות העות'מאניים מכשילים כל ניסיון לרכישת אדמות על-ידי נתינים או בני חסות של בריטניה.⁷⁶

אולם ככל שהתארכה שהייתם של המתיישבים במקום נאלץ ויטלי להתערב יותר ויותר בעניינם. משרד מן השלטונות לשחרר את צריפי העץ מן הנמל בטענה כי המשלוח מיועד עבור סלים סאלח, נציגה של החברה הלונדונית בלטיקה, השיבו לו כי השחרור ייעשה אך ורק לאחר התחייבותו הרשמית כי הצריפים לא יימסרו למתיישבים היהודים, שהתיישבותם על חופיה של סוריה איננה חוקית כל עוד לא אושרה על-ידי השער העליון. ויטלי הניח כי הבעיה מורכבת וכי יש להבהיר לשלטונות העות'מאניים שבריטניה לא תאפשר שום פגיעה באינטרסים וברכוש של החברה הבריטית המיישבת. עקב כך העדיף להעלות את דרג הטיפול בבעיה וביקש את התערבותו של אלדרידג'. בכך הועלה גם דרג נציגיה של בריטניה שטיפלו בשאלת ההתיישבות היהודית בלטיקה.⁷⁷ אלדרידג' פנה ישירות למושל הכללי של סוריה והשיג את רשותו לשחרור המטען. עדיין נותרה לכאורה שאלת הרשאת הקמתם של הצריפים לשימושם של הפליטים היהודים. אולם בהתאם להנחיות השגריר בקונסטנטינופול שלא טפלו בקבוצה זו מכיוון שאין חברה נתינים בריטים, לא מצא אלדרידג' לנכון לטפל בבעיה זו.⁷⁸ עם זאת נראה כי משוחררו הצריפים מן המכס לא הציבו עוד השלטונות העות'מאניים מכשולים לבנייתם, אולם כאמור גשמי הזעף ושאר פגעי מזג-האוויר מנעו את הקמתם.

הנציגים הבריטים בביירות ובלטיקה נקטו מדיניות חד-משמעית של ניתוק מוחלט מן הנעשה במושבה היהודית החדשה לאחר שהשגריר הבריטי בקונסטנטינופול שלח אליהם את פקודות הממשלה העות'מאנית האוסרות על התיישבותם של יהודים מרוסיה בארץ-ישראל.⁷⁹ מדיניות זו נמשכה, תוך התעלמות מוחלטת מסבלם של המתיישבים. עד לראשית אוגוסט 1883. במועד זה החליטה החברה הנוצרית המיישבת על נטישה מוחלטת של קולוניית לטיקה והעברת המתיישבים לקולוניה חדשה בקפריסין. בשלב זה כבר התפוררה הקבוצה כמעט לחלוטין. רק עשרים וחמש

75 ויטלי אל אלדרידג' (לעיל, הערה 65).

76 לשם ההמחשה מפרט ויטלי את הקשיים והמכשולים שהערימו השלטונות על חתנו, שהיה תחת חסותה של בריטניה מעצם תפקידו כמתורגמן (דרגומן) בקונסוליה הבריטית בלטיקה. ראה: שם.

77 ויטלי אל אלדרידג', 1 בדצמבר 1882, PRO, FO 195/1410. השגריר הבריטי בקונסטנטינופול זעם למשמע התאנות זו לרכושה של החברה הבריטית, וביקש אף הוא להתערב אולם צריפי העץ כבר שוחררו. ראה: אלדרידג' אל וינדהם (לעיל, הערה 64).

78 אלדרידג' אל וינדהם (שם).

79 אלדרידג' אל וינדהם, 9 בפברואר 1883, PRO, FO 195/1447.

משפחות מקרב המתיישבים קיבלו את הצעת החברה המיישבת להקים קולוניה חלופית בקפריסין. האחרים ויתרו לחלוטין על רעיון ההתיישבות; חלקם חזרו לרוסיה וחלקם שבו לאנגליה.⁸⁰ אולם ביש המזל הוסיף לרדוף את הפליטים בדרכם לקפריסין. ירידתם לחוף לא הותרה בשל מגפת כולרה שפרצה באזור, ורב החובל החליט להחזירם ללטקיה. אולם גם בלטקיה לא הותרה עלייתם על החוף בטענה כי יש חשש שנדבקו במחלה במשך ההפלגה.⁸¹ אלדרידג' לא יכול היה להתעלם הפעם מסבלם של הפליטים ופנה בדרישה למושל הכללי של סוריה בביירות להורות למושל לטקיה להתיר מטעמים הומניטריים את ירידתם לחוף עד שיוכלו לצאת שוב לדרכם, מה גם שכבר הוחלט כי הם יעקרו למושבה החדשה בקפריסין ואין חשש כי ינסו להתיישב מחדש בלטקיה.⁸² המושל הכללי אכן נעתר לבקשת אלדרידג' והורה מיד למושל לטקיה להתיר את עלייתם של הפליטים לחוף. הלה, שלמעשה לא התיר את עליית הפליטים לחוף מחשש כי ינסו לשוב ולהתיישב במקום, טען מלכתחילה כי מעולם לא התיר את התיישבותם במקום. גם מחאותיהם ובקשותיהם של הקונסולים האירופים במקום לא רכזו את לבבו.⁸³ בתגובה להוראת המושל הכללי ניסה מושל לטקיה להרוויח זמן, ובסופו של דבר, לאחר שהפליטים שהו באנייה מול חופי לטקיה אחד-עשר יום, הודיע כי ההוראה לאפשר את נחיתתם המחודשת על החוף אחרת את המועד, מפני שאנייתם כבר הרימה עוגן ויצאה מחדש לכיוון קפריסין.⁸⁴

התארגנות הקבוצה השנייה

מלכתחילה הוטל על מיכל פרידלנד למצוא משפחות יהודיות נוספות ברוסיה שתרכינה לבנות את עתידן בהתיישבות בלטקיה. עקב כך לא יצא עם הקבוצה בדרכה למזרח אלא נסע למלא את משימתו. לאחר מאמצים רבים, שעיקרם היה שכנוע ראשי הקהילות כי אין בכוונת החברה הנוצרית המיישבת מיסיונרית כלל ועיקר, עלה בידיו להרכיב קבוצה בת כתשעים משפחות, שמנו מאה שמונים ושבע נפשות.⁸⁵

דרכה של הקבוצה השנייה עברה אף היא בפריס. אולם בניגוד לקבוצה הראשונה שהתה קבוצה זו בעיר כשבועיים. כל אותה העת היו הוצאות המסע וכלכלת הקבוצה מוטלות על החברה המיישבת.⁸⁶ הסיבה לעיכוב בפריס היתה כפי הנראה אי-הוודאות באשר למצב ההתיישבות

80 *JC*, 7 September 1883, p. 13

81 המגיד, 26 בספטמבר 1883, עמ' 315.

82 אלדרידג' אל וינדהם, 26 באוגוסט 1883, עאליי, PRO, FO 195/1447.

83 תקציר של מכתב פרטי מלטקיה, 20 באוגוסט 1883, PRO, FO 195/1447. ועיין: המגיד (לעיל, הערה 81). על מעורבותם של נציגי המעצמות הזרות נגד הפעילות העות'מאנית להצרת צעדי העלייה עיין: מ' אליאב, 'פעילותם של נציגי המעצמות הזרות בארץ ישראל במאבק על העלייה ורכישת קרקעות בסוף המאה הי"ט', קתדרה, 26 (טבת תשמ"ג), עמ' 117-132.

84 אלדרידג' אל וינדהם, עאליי, 11 בספטמבר 1883, PRO, FO 195/1447. כאן המקום להעיר כי גם פרשת ייסוד המושבה בקפריסין ראויה למחקר רחב ומעמיק; רק מעט ידוע אודותיה כיום.

85 המגיד, 7 במארס 1883, עמ' 78. על קשייו של פרידלנד ברוסיה עיין: קלוזנר (לעיל, הערה 2), עמ' 291. מן המקורות שלפנינו עולה כי ייתכן שהיתה קבוצה נוספת בת שנים-עשר יהודים שניסתה להגיע ללטקיה באמצע חודש אוקטובר בספינת הדואר ישירות מרוסיה, אולם היא לא הורשתה לרדת לחוף ונאלצה לעזוב את חופי סוריה ליעד אחר. ראה: אלדרידג' אל הרוזן מדופרין, עאליי, 24 באוקטובר 1882, PRO, FO, 195/1410.

86 מצבה של קבוצה זו היה טוב עשרת מונים ממצבם של שאר פליטי רוסיה שהגיעו לפריס חסרי כול בדרך לא-דרך. ראה: המגיד, 11 באפריל 1883, עמ' 113.

בלטקיה ועתידה — נפוצו שמועות כי עקב הקשיים הרבים במקום שוקלת החברה המיישבת להעתיק את מקום המושבה לקפריסין. ואכן הקבוצה השנייה לא הגיעה כלל ללטקיה אלא נתבקשה להפליג לאלכסנדריה על מנת להיפגש שם עם הקבוצה מלטקיה ויחד להפליג למושבה החדשה בקפריסין.⁸⁷ על-פי הודעה רשמית של החברה בלונדון הסיבה לחיסול הקולוניה בלטקיה ולהעקתה לקפריסין נעוצה היתה בהכרת החברה כי השלטונות העות'מאניים לא יאפשרו להקים את המושבה היהודית. העיכוב העיקרי נבע מאי-קבלת ההיתר לרכוש קרקעות באופן גלוי וחוקי. רכישת קרקעות בחשאי, כפי שנעשה לא אחת באותה עת בארץ-ישראל, לא היתה מקובלת על החברה.⁸⁸

סיכום — אנטומיה של כשלון

כל המושבות שהוקמו בארץ-ישראל בתקופת העלייה הראשונה נכשלו בדרך העצמאית והפכו להיות מושבות נתמכות. למעשה המשך קיומן והפיכתן למציאות היסטורית בת קיימא נתאפשרו אך ורק הודות למעורבותו של הבארון רוטשילד, שפרש עליהן את חסותו.⁸⁹ מבחינה זו לא היה כשלונה של מושבת לטקיה יחיד, אך הוא היה מוחלט. במקרה זה לא מדובר רק על חלום מול מציאות קשה יותר, כפי שהוגדרה התפתחותן של מושבות אחרות,⁹⁰ אלא על חלום ושברונו, הוזה אומר חלום שנופץ לרסיסים אל מול מציאות קשה ואכזרית. אמנם חלק מן הקשיים שניצבו בפני מתיישי לטקיה היו דומים לאלו שעמדו בפני חלוצי המושבות האחרות; בעיות שנבעו מקשיים ברכישת האדמות, מדיר זמני בתנאים קשים ומחוסר תמיכה כספית מספקת היו גם נחלתן של זכרון-יעקב, עקרון ובאר-טוביה. אולם בנוסף לכך היו למושבה היהודית בלטקיה קווי אופי שונים מאלה של המושבות האחרות שנוסדו בזמנה, והם השפיעו על כשלונה.⁹¹ בניגוד לקבוצות מתיישבים אחרות לא החלה התארגנותם של מתיישי לטקיה בארץ המוצא במסגרת חובבי-ציון או כיוצא בזה. בכל הנוגע לקבוצה זו אי-אפשר לדבר על תפיסות התיישבות מגובשות של חבריה, כפי שלא ניתן לדבר על תהליך קבלת החלטות עצמאי על-ידי המתיישבים.⁹² יתרה מזאת, גם תהליך ההתארגנות לקראת העלייה לקרקע לא היה עצמאי אלא נקבע ונוהל על-ידי החברה המיישבת. מתיישי לטקיה נאלצו להתמודד עם תקנון כפוי כבר מראשית התיישבותם, בעוד מושבות אחרות, למעט עקרון, נאלצו להתמודד עם בעיה זו רק בשלב השני של אחיזתן בקרקע, לאחר התערבות הבארון רוטשילד להצלתן. עקב כך היתה הקבוצה אוסף מקרי של פרטים, שאמנם ראו את עתידם בהתיישבות חקלאית בארץ-ישראל, אך לא הוצרכו להקדיש מחשבה יתרה לשאלות כגון כיצד תיראה המושבה שיקימו, מה יהא אופיה וכיצד תנוהל. בניגוד למתיישבים במושבות האחרות לא נתבקשו מתיישי לטקיה לתת מממון לשם רכישת האדמה, בהמות

87 שם, עמ' 112-113; *JC*, 7 September 1883, p. 13.

88 המגיד, 5 בספטמבר 1883, עמ' 291; המגיד (לעיל, הערה 81).

89 עיין למשל: ר' אהרנסון, 'זכרון יעקב, תרמ"ב-תרמ"ד: חלום מול מציאות', אופקים בגיאוגרפיה, 20 (1987), עמ' 49-19.

90 עיין: ד' גלעד, 'הבארון, הפקידות והמושבות הראשונות בארץ-ישראל: הערכה מחדש', קתדרה, 2 (טבת תשל"ז), עמ' 59-68.

91 סיכום של הקווים המאפיינים את המושבות הראשונות ראה: מ' אליאב, ארץ ישראל וישובה במאה ה"ט, ירושלים, 1978, עמ' 283-284.

92 עיין: ר' אהרנסון, 'תפישות ההתיישבות של מקימי המושבות הראשונות בארץ ישראל', שנאן (לעיל, הערה 12), עמ' 225, וכן ראה: אהרנסון (לעיל, הערה 89), עמ' 19.

העבודה והכלים.⁹³ נראה כי היתה בהם מעין השלמה עם גורלם כפליטים הנתמכים על-ידי אחרים ואינם דואגים לעצמם. במקום ליזום פתרונות המתינו חברי הקבוצה לפתרונות שיועלו על-ידי גורמים חיצוניים.

אחת הבעיות המרכזיות בראשית התיישבותן של המושבות החדשות בארץ-ישראל היתה הקרקע הגרועה אשר רכשו המתיישבים, שלא ידעו להבחין בין עידית לזיבורית או שהעדיפו לרכוש את האדמה הזולה יותר. בלטקיה לעומת זאת היתה נכונות של החברה המיישבת לקנות אדמה חקלאית טובה, אולם הקשיים שהערימו השלטונות העות'מאניים על רכישת הקרקע גרמו לחברה למשוך ידה מן הרכישה. חברי הקבוצה, שהיו חסרי אמצעים לחלוטין, לא יכלו להשפיע על החלטות החברה, ונאלצו להיכנע להן. על חוסר היכולת לקבל החלטות השפיע לא מעט חסרונו של מנהיג או הנהגה כריזמטיים אשר ישכילו למשוך אחריהם את הציבור. המנהיג, מיכל פרידלנד, לא רק שלא נבחר על-ידי הציבור אלא מונה על-ידי החברה המיישבת, ובנוסף לכך לא שהה כלל במושבה אלא סבב ברוסיה בניסיון לארגן מתיישבים נוספים.

מושבת לטקיה חיה בבדידות עגומה. לריחוקה הגאוגרפי מן המושבות האחרות ומיישובים יהודיים אחרים היתה השפעה לא מעטה על כשלונה. חסרונו של מרכז יהודי ותיק ותומך בקרבת מקום – שם ניתן להושיב את הנשים והילדים עד ליצירת תנאי חיים הולמים עבורם במושבה – הורגש באופן ברור בלטקיה. אולם לא רק הריחוק הגאוגרפי היה בעוכריה אלא גם הריחוק הרוחני-הרעיוני מן המושבות האחרות, עקב היותה מושבה שנויה במחלוקת מראשיתה. העובדה שהכוח המניע מאחורי פעולת ההתיישבות היה חברה נוצרית החשודה במיסיונריות הרחיקה מלטקיה חלקים נכבדים בציבור היהודי שחששו לתת ידם לפעולה מיסיונרית. חיי החברה והתרבות במושבה היו אף הם בשפל המדרגה. הבטלה, חוסר המעש ואבדן של התקווה לעתיד טוב יותר עוררו שפע של סכסוכים בקרב חברי הקבוצה. על המשכילים שבהם קשה היתה ביותר 'הבדידות האינטלקטואלית', בלשונם, שבה היו שרויים במשך שנת שהותם בלטקיה. גם בתחום זה לא הפגינו מתיישבי לטקיה יוזמה ולא פיתחו פעילות תרבותית מקומית. ביחוד סבלו מכך הילדים, שלא למדו בבית-ספר.⁹⁴ עובדה זו השפיעה על הורים רבים מקרב חברי הקבוצה לנטוש את רעיון ההתיישבות, מאחר שלא ראו בה את עתידם ואת עתיד ילדיהם. ככל שנתמשך זמן שהותם בלטקיה החלו להתרבות החששות באשר לכוונותיהם האמיתיות של הפטרונים האנגלים המיישבים. בשיחות בין איש לרעהו הועלה החשש מפני האפשרות שאם לא הם עצמם הרי שילדיהם או נכדיהם יפלו בסופו של דבר ברשת המיסיון.⁹⁵

כך סיכם אחד מבני התקופה את אחרית כשלונה של המושבה בלטקיה: '...ולא יכול היה להיות אחרת מכיוון שמעשה התיישבות שאין עמו כוונה-מטרה אמיתית, אין לו זכות קיום (raison d'être) בקרבנו'.⁹⁶

93 בכך דמו רק למתיישבי עקרון שהבארון רוטשילד קנה את אדמתה והוא שדאג לכלכלתה ולפיתוחה. ראה: ר' אהרנסון, 'שלבים בהקמת מושבות העלייה הראשונה ובהתפתחותן', אליאב (לעיל, הערה 1), א, עמ' 33-35.

94 על הפעילות החינוכית במושבות האחרות ראה: ז' ולק, 'צמיחת החינוך הלאומי במושבות', אליאב (שם), א, עמ' 407-426.

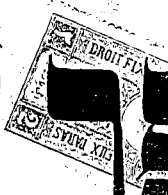
95 ראה לעיל, הערה 80.

96 שם. דו"ח מאוחר של חברת ההתיישבות בסוריה, ראה: Society for Relief of Distressed Jews: Brief Account of Work done and Progress, London 1918

מודיעה

בזה הננו מודיעים כי

בית הספר לבנות

שאנחנו הורינו בו עובר אל

דירה אחרת

לבית פסקל מול בית היתומים של
הספרדים במקום תחנת הבריאות הכללית.
כל המורות והמורים נשארים על משרתם
חויז מהגנת פרומקין והא' גולשמיד מורה
להתעמלות. הלמודים נשארים כמו שהיו!
כל הלמודים יהיו בעברית

גרמנית ילמדו את השפה על בוריה

בשם בית הספר לבנות העברי

א. פינמשובר,	מנהלת בית הספר	ח. ל. זומא,	מורה ראשי ללמודים העברים
מ. ליפשמט,	יחזקאל גולדברג	יחזקאל גולדברג	יחזקאל גולדברג
יעקב גוטמן	יעקב לוי	יעקב לוי	יעקב לוי
מ. קטרבורסקי	מ. מקלר	א. גלגן	א. גלגן